

Predodžbe o romantičnoj ljubavi u književnosti 19. stoljeća

Špiljak, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:531826>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-01-27**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Lucija Špiljak

**PREDODŽBE O ROMANTIČNOJ LJUBAVI
U KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

LUCIJA ŠPILJAK

**PREDODŽBE O ROMANTIČNOJ LJUBAVI
U KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

doc. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2018

Sadržaj

1. Uvod
2. Književnost 19. stoljeća
3. *Gospođa Bovary*
4. *Ana Karenjina*
5. Kako je zapadna kultura utjecala na predodžbu ljubavi?
6. Zaljubljenost, romantična ljubav i preljub
7. *Zlatarovo zlato*
8. *U registraturi*
9. Kršćansko poimanje ljubavi, bračnog odnosa i žene
10. Zaključak
11. Popis korištenih izvora

1. Uvod

Od malih smo nogu okruženi bajkama u dječjoj dobi, romanima tijekom osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja i djelima koja sami biramo, istovremeno obasipani i filmovima, posebice onima ljubavne tematike koji kreiraju našu svijest o svijetu oko nas. Svjesno i nesvjesno to utječe i na našu predodžbu romantične ljubavi, a tako kreiramo stav prema osjećajima kada je u pitanju intima, i to uz pomoć književnosti i sedme umjetnosti. *I živjeli su sretno do kraja života* - rečenica kojom završava većina bajki, a koja pokazuje da takve priče nisu bezazlene već mogu itekako utjecati na psihološku svijest i međuljudske odnose, kao i predodžbe kakva bi ljubav trebala biti. Stoga su predodžbe o romantičnoj ljubavi u književnosti 19. stoljeća tema ovog diplomskog rada, uz proširenu temu romantičnih odnosa između likova, utjecaja zapadne kulture na književnost i društvo, kršćanskog poimanja braka i naposljetku lika fatalne žene kao primjera destruktivnog poimanja ljubavi i opreke ženskih likova na koje smo navikli.

U radu ću u prvom dijelu analizirati književnost 19. stoljeća i razdoblje realizma i romantizma koje obuhvaća te najvažnije značajke koje sa sobom nosi. Zatim u drugom i trećem dijelu slijedi analiza realističkih romana *Gospođa Bovary* Gustavea Flauberta i *Ana Karenjina* Lava Nikolajeviča Tolstoja, vrhunskih djela književnosti 19. stoljeća koja govore o idealiziranju ljubavi, bračnim odnosima i o preljubu, uz analizu dviju psihologinja i znanstvenica te uz pomoć stručne literature. O preljubu se oduvijek u društvu nerado govorilo, naprotiv, osuđivao se, a osim što je riječ o tabu temi i danas, smatra se svojevrsnom sramotom u monogamnom odnosu dvoje ljudi. S preljubom se povlači i pitanje postoji li i može li opstati romantična vrsta ljubavi te kako je romantizam i realizam percipiraju. Nastojat ću stručnom psihoanalizom i literaturom odgovoriti na pitanja zašto dolazi do preljuba i idealiziranja ljubavi, osvrnuti se na religijsko i društveno poimanje ljubavi te na njezin opstanak u romantičnom odnosu.

Nadalje, u četvrtom ću poglavlju spomenuti zapadnu kulturu koja je kreirala pojam "prave ljubavi" kroz književnost i filmove te današnju *self-help* literaturu, što ću povezati s petim poglavljem u kojem ću obraditi, u razgovoru s psihologinjama, zaljubljenost i romantičnu ljubav. U petom poglavlju, s obzirom na prisutnost kršćanskog braka i Crkve u gore spomenutim djelima, analizirat ću kršćansko poimanje ljubavi, odnosno braka, ali i ulogu žene

s obzirom na glavne junakinje realističkih romana. Kao opreku rodno nametnutim ulogama društva, u sklopu šestog i sedmog poglavlja na djelima *U registraturi* Ante Kovačića i *Zlatarovog zlata* Augusta Šenoa, analizirat ću lik fatalne žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća.

Dakle, u radu će se istražiti i interpretirati predodžbe o romantičnoj ljubavi kakve oblikuje devetnaestostoljetna književnost, na primjerima kanonskih romana hrvatske i svjetske književnosti; *Gospođe Bovary* Gustavea Flauberta, *Ane Karenjine* Lava Nikolajeviča Tolstoja, *U registraturi* Ante Kovačića te *Zlatarovog zlata* Augusta Šenoa. Interpretacija će se oslanjati na kulturološke teorije i na psihološka tumačenja.

2. Književnost 19. stoljeća

Tek se početkom 19. stoljeća počinje oblikovati život i svijet kakav danas poznajemo, istaknuo je Solar u *Povijesti svjetske književnosti*. Devetnaestostoljetnu književnost obilježila je poetika romantizma i realizma. Poetika romantizma oslanja se, u određenoj mjeri, na inspiraciju u srednjovjekovnoj književnosti i Bibliji, književnici se prepuštaju mašti i osjećajima pa se često i sam autor djela poistovjećuje s likom. Stoga su glavni likovi najčešće neshvaćeni individualci, nekonvencionalni i buntovni, istovremeno osjetljivi, usamljeni i u stalnom sukobu s društvom.

...povjerenje u zdrav razum u književnosti gotovo nepovratno izgubljeno, pa se kao načela prave spoznaje sada javljaju intuicija, mašta i um, koji je shvaćen kao sposobnost uvida u bit svijeta, nadređena razumu. (...) Romantičari će zato odbaciti sva pravila racionalističke poetike, zahtijevat će da književnost prenosi isključivo osjećaje umjesto da poučava, oslanjat će se na intuiciju i na maštu koja prema njihovom mišljenju može obuhvatiti i ono što razum odbacuje (Solar, 2003: 186).

Uglavnom prepušteni sanjarenju, prati ih nesretna zaljubljenost. Glavni likovi romantičarskih djela često tragično završavaju, u vječitoj borbi između jave i maštanja čija žrtva postaju. Njihova bol proizlazi upravo iz individualne bitke između osjećaja i razuma, života po vlastitim idealima.

Opijenost oduševljenjem, koje je zahvaćalo publiku prilikom izvođenja nekih romantičkih drama, izvještaji da su se mladići odijevali poput romantičnog ljubavnika Werthera te ga izgledom i ponašanjem pokušavali slijediti - pa su se neki čak, prema neprovjerenim tvrdnjama, doista i ubijali zbog neuzvraćene ljubavi - nalik je jedino nedavnim opisima publike koja izlazi iz kino-dvorane plaćući nad sudbinom filmskih junaka. (Solar, 2003: 185)

Dakle, romantizam prednost daje mašti i osjećajima te propitkuje životne i moralne motive kroz lirske pjesme, romane u stihovima, u obliku dnevnika ili pisama.

Tijekom devetnaestoga stoljeća sve do Šenoina književnog nastupa lirski je rod dominirao hrvatskom književnom proizvodnjom i ta se dominacija nije osjećala samo u prevlasti lirskih vrsta, dakle u pjesništvu patriotskom ili u sentimentalnim narativnim poemama, nego se očitovala i u lirskoj obojenosti

eseja i feljtona, novela i romana, dnevnika i putopisa. U tim su se književnim oblicima sve više širili intimni registri, sve češće prepoznavale najosobnije emocije i sve se jasnije pisalo samo o vlastitim iskustvima. Bio je taj proces lirizacije dio romantičarskog mentaliteta (Prosperov Novak, 2004: 85).

Godine 1830. godine javlja se opreka romantizmu – realizam. Kako piše Solar, naziv "realizam" odnosi se na opisivanje zbilje "kakva ona doista jest". Za razliku od romantizma razdoblje realizma nastoji prikazati svakodnevnu stvarnost uz podrobnu, objektivnu, istinitu i nepristranu analizu. Fokus više nije samo na glavnom liku već na društvu i sredini kojom je čovjek naposljetku i uvjetovan. U djelima pratimo razvoj pojedinca kroz interakciju s drugim likovima. Realizam obuhvaća tri načela: načelo kritičnosti, koje se uglavnom tiče građanstva i društvenih problema, zatim načelo tipičnosti, odnosno tipičnih i stereotipnih likova, te načelo objektivnosti koje nastoji svijet i okolinu prikazati istinito, bez autorovih stavova. Stoga, radi objektivnog izražavanja, pripovjedač piše u trećem licu, a kao književnu vrstu najčešće koristi roman. Kako bi osjećaj zbilje u djelu bio što stvarniji, likovi su tipični, upoznajemo više skupina ljudi i krećemo se na nekoliko različitih mjesta. Razdoblje realizma kritizira društvo, bavi se temama braka, politike, siromaštva i stanjem duha.

(...) zahtijeva da književnost, poput filozofije i znanosti, omogući određene spoznaje, da uzima teme uglavnom iz svagdašnjeg života, da podjednako tako bira obične ljude za likove, a što se tiče književne tehnike i književnih vrsta visoko cijeni prozni izraz bez pretjeranog ukrašavanja, i opsežan roman drži reprezentativnom književnom vrstom koja bi otprilike odgovarala ranije junačkom epu. (Solar, 2003: 223)

3. Gustave Flaubert: *Gospođa Bovary*, 1857.

Vrhunac realističkog romana u Francuskoj i jedno od najboljih djela tog razdoblja uopće je roman *Gospođa Bovary* francuskog pisca Gustavea Flauberta, s romantičarskim i realističkim elementima. Flaubertu je za roman *Gospođa Bovary* trebalo šest godina i oko sedamdeset nacrti. Ovo djelo također najavljuje moderni roman struje svijesti budući da njegov glavni lik - Emma Bovary - zapisuje svoje dojmove i misli te zamišlja drugačiji život umjesto da izgrađuje vlastiti.

Prema riječima pisca, *Gospođa Bovary* predstavlja ogledalo duše i sliku života, a kako je napomenuto u pogovoru Ingrid Šafranek u knjizi, Flaubert objašnjava da bi to bio roman "o ironičnoj sudbini koja podešava stvari tako da cjelina bude što je moguće skladnija, a sudionici što je moguće nesretniji" (Šafranek, 2012: 426).

Flaubert je, ističe Solar, napisao ovaj roman potaknut novinskim člankom o samoubojstvu mlade žene, Delphine Delamare, francuske kućanice i kćeri imućnog veleposjednika. Imala je velik broj ljubavnika, a bila je udana za seoskog doktora, inače studenta Flaubertovog oca. Naposljetku je počinila samoubojstvo što nam pokazuje, ističe Solar, da su realisti građu uzimali izravno iz zbilje. Njezina tragedija, osim što je Flaubertu bila inspiracija, u nekim se djelima tumači da je donekle prikazivala i piščevu zbog njegove paradoksalne izjave "Madame Bovary, to sam ja", iako je kao pripovjedač neutralan, nevidljiv i ne komunicira s čitateljem. Solar dodaje da se u romanu misli i osjećaji likova donose u "slobodnom neupravnom govoru".

Dakle, u ovom djelu i njegovoj "posebnoj nijansi sivila" sukobljavaju se stvarnost i snovi, iluzija i razočaranje, što naposljetku završava neuspjelim brakom, preljubom malograđanske ljubavnice bez prave ljubavi i strasti, tragičnim završetkom i Emminim samoubojstvom. U realističnom i prilično kompleksnom romanu *Gospođa Bovary* pisac obrađuje suvremene teme, u kojima se ističe psihološka karakterizacija kroz unutarnja proživljavanja glavnoga junaka ili nekoliko važnih likova. Radnja romana događa se u normandijskim selima i u Rouenu gdje je i Flaubert živio.

Roman *Gospođa Bovary*, iako se danas naziva jednim od najboljih romana, objavljivao se u nastavcima 1856. godine, kada je izlazio u magazinu *La Revue de Paris* (*Pariška revija*).

Primijetili su ga i kritičari i cenzori koji su napali njegovo tijelo prije nego što je bilo tiskano u cijelosti. Flaubert je optužen zbog raskalašenosti, svetogrđa, nemoralna i poetiziranja brakolomstva zbog teme i sadržaja o preljubu. Optužba ipak biva odbačena, a roman, objavljen tri mjeseca nakon toga, doživio je velik uspjeh.

Glavnu junakinju Emmu, nezadovoljnu provincijalku, upoznajemo kroz roman od njezinih najranijih dana, djevojačkih snova, nje kao supruge i majke, doživljaja ljubavi, materijalnog, razloge preljuba, neuklopljenost u društvo i suprotstavljanju pravilima, uz odnos prema crkvi i religiji, a najviše kroz njezine promjene u ponašanju i doživljavanju stvarnosti. Njezin život kreće od neispunjenih snova, potrage za istinskom ljubavi i lažnih ideala do preljuba, nesreće i konačne propasti.

I Emma se trudila doznati što zapravo u životu razumijevamo pod riječima sreća, strast i zanos, koje su joj se činile toliko lijepima u knjigama (Flaubert, 2012: 52).

Mlada, ljupka, lijepa i romantična, Emma je svoj život gradila na temelju romantičarske i sentimentalne literature koju je "upijala" za vrijeme školovanja; dakle, već tada živi između stvarnosti i zanosnih snova.

U njima je sve vrvjelo od ljubavnih zgoda, ljubavnika, milosnica, progonjenih gospa što padaju u nesvijest u samotnim sjenicama, poštanskih kočijaša koje ubijaju na svakoj postaji, konja što crkavaju na svakoj stranici, mračnih šuma, ljubavnih jada, prisega, jecaja, suza i cjelova, gondola na mjesecini, slavuja u gajevima, gospara lavljeg srca, a janjeće ćudi toli vrlili da ih nema pod kapom nebeskom, uvijek krasno odjevenih, a rone suze kao vrčevi vodu! I punih je šest mjeseci petnaestogodišnja Emma kaljala ruke tom prašinom starih čitaonica.
(...)

Njezin duh, praktičan unatoč svojim zanosima, koji je crkvu bio zavolio zbog cvijeća, glazbu zbog riječi u romancama, a knjige zbog strastvenih osjećaja, bunio se protiv otajstvenosti vjere jednako kao što se Emma sve više opirala disciplini, toliko odvratnoj njezinoj naravi (Flaubert, 2012: 57, 58).

Kasnije je, nakon strastvenih veza s ljubavnicima, Emma postala svjesna da živi od mašte i za maštu, primjerice kada je bila u kazalištu sa svojim suprugom.

Ali ta sreća na pozornici tek je puka laž, dakako, izmišljena kako bi svaku žudnju pretvorila u očajanje. Sada ona poznaje svu niskost strasti što ih umjetnost preuveličava. Trudeći se stoga odvratiti od nje misli, Emma u toj ponovljenoj slici svojih boli ne htjede vidjeti ništa više doli utjelovljenje maštarije što godi oko, pa se dapače s prijezirnim sažaljenjem smiješila u sebi (Flaubert, 2012: 257).

Upravo je ona savršeni primjer predodžbi romantične ljubavi kroz književnost i idealiziranje i potragu za iluzijom i ljubavi koja to nije. Emma je žrtva mladenačkih zabluda koje su postale cijeli njezin život; romantičarski snovi bez ikakve doze realnosti. Kći je imućnog seoskog gazde, odgojena, kako sam navela, u samostanu. Poznatog i čestitog liječnika Charlesa Emma upoznaje kada on počinje dolaziti u njezinu kuću zato što je njezin otac slomio nogu i trebalo ga je liječiti. U to je vrijeme Charlesa kod kuće čekala njegova žena, starija udovica s kojom mu je brak dogovorila njegova majka.

Između Charlesa i Emme nije bilo ljubavi na prvi pogled, one iskre strasti pri zaljubljivanju niti druženja koje bi posebno produbilo njihov odnos ili mu dalo dašak uzbuđenja. Charles je zaslijepljen Emmom dok ona razmišlja o odlasku od kuće i o ljubavi iz romana koje je s tolikom strašću upijala u samostanima, a što se pokazalo opasnim za nju i ljude oko nje. Kada je Charlesova prva supruga preminula, on je i kao udovac nastavio posjećivati Emmu i njezina oca, što naposljetku završava njegovom prosidbom Emmine ruke.

Emma se udaje za Charlesa, koji ni u kojem smislu ne pripada njezinu pojmu zanimljiva muškarca koji joj može pružiti život kakav je oduvijek željela i za kakvim i dalje žudi. Opisuje Charlesa kao nespretnog i nepokretnog, pita se zašto ga mrzi i ne bi li bilo bolje da ga može voljeti. Emma je u svojoj izbezumljenosti osjećala "čak i odvratnost prema mužu kao čežnju prema ljubavniku, a plamen mržnje kao žar ljubavi":

Sve na njemu sad ju je razdraživalo: njegovo lice, njegovo odijelo, njegova šutnja, čitava njegova osoba, i napokon to što živi (Flaubert, 1957, 177).

No, on joj nije mogao pružiti uzbuđenje koje joj je bilo potrebno, odnosno sreću, strast i zanos, stoga se Emma bori sa čežnjom za drugim, sretnijim životom.

“Mogao je biti lijep, duhovit, otmjen, privlačan, onakav kakvi su zasigurno bili oni koji su se oženili njezinim starim školskim prijateljicama iz samostana. Što li one sada rade? U gradu, u vrevi ulica, u žamoru kazališta i sjaju plesova, imaju život u kojem se srca vesele, a osjetila uživaju. A njoj je život hladan poput tavana kojemu je okno okrenuto prema sjeveru i dosada joj, poput nijema pauka, u mraku plete mrežu po svim kutovima srca.” (Flaubert, 2012: 63)

No, Charles je obožava i njih dvoje započinju zajednički život u francuskoj provinciji. Međutim, nakon što se u kratkom roku njezina vizija savršenog braka i ljubavi počinje raspadati, počinje propitkivati prazninu, beznadnost i monotoniju svog života pitanjem: "Bože, zašto sam se udala?" (Flaubert, 2012: 63).

Upravo zbog razočaranja i depresivnog stanja koje je uslijedilo, Emma se razboljela stoga Charles odlučuje da će se preseliti iz Tostesa u Yonville. Nadao se da će ta promjena dobro utjecati na Emmino zdravlje jer je tad bila i trudna.

No, u novom okruženju, ubrzo nakon što su se doselili, Emma upoznaje odvjetničkog pripravnika Leonea Dupuisa. Njih dvoje od prvog susreta bivaju očarani jedno drugim. Emma je tada već rodila kćer Berthu i na samom je početku osjećala animozitet prema maloj Berthi, koju je dala dojilji a da joj nije pružila potrebnu majčinsku ljubav i skrb. Živjela je u tim trenutcima u iluzijama i nerealnom svijetu, sanjareći o Leoneu, provodeći vrijeme s njim. Prema Berthi je bila hladna i gruba, ujedno nesretna jer je rodila žensko dijete, smatrajući da su sve žene u životu patnice koje ne mogu ostvariti vlastitu slobodu.

Leone i ona postaju bliski, družu se u krugu obitelji i prijatelja i tada se počinju zaljubljuvati jedno u drugo.

...i tražila je samoću kako bi se nesmetano mogla naslađivati njegovim likom. Pogled na njega živa kvario joj je slast takvih razmišljanja. Zadrhtala bi na zvuk njegovih koraka, ali je u njegovoj prisutnosti taj nemir popuštao i za sobom ostavljao tek neizmjereno divljenje, koje se na kraju pretvaralo u tugu. (...) Ali što je svjesnija bivala svoje ljubavi, to ju je više potiskivala, da je skriva i da je umanjuje. Željela bi

da je Leon nasluti; zamišljala razne slučajne zgode, razne nesreće koje bi to olakšale. Zadržava ju je zacijelo tek nepokretnost ili strah, a i stid. (Flaubert, 2012: 130)

Leone je bio naivno zaljubljen u Emmu koja je, vječno nesretna, utjehu bezuspješno pokušavala naći u crkvi. Mlad i naivan, Leone odlazi u Pariz jer je shvatio da je Emma za njega nedostižna, i to nakon što pročita majčino pismo u kojem mu ona objašnjava da je stvarnost drugačija jer bi ga Emma mogla koštati dobrog posla. Leone postaje ravnodušan i pri samoj pomisli na nju.

Zato se on odrekne flaute, uzvišenih osjećaja i maštanja – jer svaki je čovjek pomislio – u žaru mladosti, pa ma samo i na jedan dan, na jedan trenutak – da je sposoban za goleme strasti, za velebna djela. I najobičniji je razvratnik jednom snatrio o sultanijama; svaki bilježnik nosi u sebi natruhe pjesnika (Flaubert, 2012: 328)

I tada Emma u preljubu ponovno otkriva banalnost svog braka jer su se Leone i ona predobro poznavali, zasitili se jedno drugog i umorili. Dok ona pokušava riješiti svoje dugove i nitko joj od poznanika i ljubavnika ne pomogne, kao da počinje prezirati muškarce i tek onda uvidi da je oni gledaju kroz prolaznu strast, primjerice kada je odbila bilježnika Guillaumina koji ju je zgrabio oko struka, na što ga ona napadne i bijesno odlazi.

Ispunjena stoga još većim ponosom, nikad još nije osjećala toliko poštovanja prema sebi i toliko prijezira prema drugima. Neki joj je ratoboran duh raspaljivao osjećaje. Najradije bi bila mlatila muškarce, pljuvala im u lice, smrvila ih sve do posljednjega. (Flaubert, 2012: 344).

Zanimljivo je da Emma, uz sve događaje, stanja i odnose s ljubavnicima, vjerno čuva svoje ljubavne romane, toliko da joj vlastita svekrva zabranjuje čitanje jer smatra da su knjige krive za Emmino stanje.

Ah, bavi se? A čime? Čita romane, loše knjige, djela koja se protive religiji i u kojima se ismijavaju svećenici riječima preuzetim od Voltaira. Predaleko je to otišlo, jadno moje dijete, a onaj koji nema vjere na kraju uvijek pođe po zlu putu. I tako oni odluče spriječiti Emmu u čitanju romana. Nije to bio nimalo lak zadatak. Dobra gospa

preuze ga na se: kad bude prolazila kroz Rouen valjat će joj osobni poći knjižničaru i reći mu da Emma otkazuje pretplatu (Flaubert, 2012: 150).

Nakon Leoneova odlaska, Emma upoznaje Rodolphe Boulanger de la Huchettea, s kojim uskoro započinje strastvenu vezu, iako on već na prvi pogled vidi da joj je u braku dosadno jer je udana za "klipana prljavih noktiju koji se brije svaka tri dana", da žudi za gradom, uzbuđenjem i ljubavlju. Stoga je počeo razmišljati kako bi je mogao osvojiti uz dvije-tri lijepe riječi, no problem bi bio, razmišljao je, kako je se poslije riješiti. Odlučio je da će biti njegova i isplanirao kako će njihova veza početi. Priznaje joj što osjeća, postavi temelje njihove buduće veze, odlazi na šest tjedana, a kada se vrati, Emma mu se baca u naručje. Njih dvoje odlaze na jahanje na njegovom imanju gdje provode dane skupa i predaju se jedno drugom. Te večeri Emma dolazi kući ponovno sretna i puna života, što primijeti i Charles.

U sebi je ponavljala: "Imam ljubavnika! Imam ljubavnika!" naslađujući se tom mišlju kao da je ponovno u pubertetu. Napokon će, dakle, upoznati one radosti ljubavi, onu groznicu sreće kojoj se već bila prestala nadati. Zakoračila je u divotu i kojoj će sve biti samo strast, zanos, ushićenje. (...) Tada se sjeti junakinja iz romana što ih bijaše pročitala, i lirska joj legija tih žena preljubnica stade pjevati u sjećanju očaravajućim sestrinskim glasovima. Dok je gledala sebe u tome liku ljubavnice za kojim je nekoć toliko čeznula učini joj se da i sama postaje zbiljskim dijelom tih maštarija i da ostvaruje davni san svojih mladih dana. Emma je uz to osjećala i zadovoljstvo osвете. Ta nije li dovoljno trpjela! Ali sada likuje ona, a ljubav, tako dugo sputavana, buktu nesmetana i veselo ključa. Uživala je u njoj bez grizodušja, bez nespokoja, bez smutnje (Flaubert, 2012: 188, 189)

No, kako je s vremena na vrijeme prestala osjećati početni zanos, zapitala se i zašto ne može voljeti Charlesa, za što je okrivila njegovu "osrednjost" i zaključila da joj ne daje razloga da ga voli. Svoju bi kćer povremeno voljela, uglavnom bi je tjerala od sebe, a jednom je, dok je Berthe usnula s ozljedom, koju je zadobila nakon što ju je majka odgurnula od sebe i Berthe je pala na pod, u sebi je govorila da je uznemirena jer joj kći ružna. Kao da su na njezino raspoloženje i ponašanje prema djetetu utjecali odnosi s ljubavnicima u danom trenutku.

Charles nije ni slutio da bi Emma bila kadra na ljubovanje s nekim drugim, i to pod krinkom satova klavira i jahanja. Tražeći smisao svog braka i veze s Rodolpheom, Charlesova neuspješna operacija pacijenta, kojem su morali odrezati nogu, Emmu je još više uvjerila da je nesretna, očajna i razočarana jer kraj sebe ima takva muža. Kako bi prikrila razočarenje u sebi i osjećaj gađenja prema mužu, sve je više opsjednuta Rodolpheom, postaje još iracionalnija pa zbog ponašanja bude glavni predmet tračeva.

...njezinu su osjećajnost i prirodnu želju da živi zanimljivim i ispunjenim životom potakli romani, pa je sukob književnih ideala sa zbiljom doveo do strašnih posljedica: tko ne može prihvatiti sumorno životarenje u svagdašnjici, u najmanju će ruku postati prijestupnik, ako nema snage da postane genij ili zločinac (Solar, 2003: 233)

Duboko nesretna i u zanosu planira pobjeći s Rodolpheom i svojom kćerkicom Berthom, no njezin se ljubavnik u zadnji čas predomisli, a u oproštajnom pismu za sve okrivljuje sudbinu, iako je zapravo shvatio da su mu Emma i njezina kći preveliki trošak i neugodnost. Uznemirena Emma razboli se i četrdeset i tri dana provodi u vrućici dok se Charles bori s dugovima koje je nagomilala zbog raskalašena života. Nakon što se Emma počinje oporavljati, doživljava kratkoročno preobraćenje, posvećuje se kćeri i Charlesu, a spas traži u Bogu. Poželjela je, piše Flaubert, postati sveticom, kupila krunicu, nosila amulete, čitala svakodnevno vjerske knjige, potisnula uspomenu na Rodolpheu te se "obraćala Gospodinu istim umilnim riječima kakve je nekoć šaputala svom draganu u preljubničkim izljevima" (Flaubert, 2012: 245). Čak je i novonastalu pobožnost uspoređivala s knjigama o starodrevnim gospama, predavši se pretjeranom dobročinstvu. Družila se s ljudima, pomagala im, provodila vrijeme s kćeri i molila.

Međutim, jedan fatalni susret sve mijenja, a Emmi je karakter preslab da bi se mogao oduprijeti. Naime, Emma ponovno sretno Leonea u Pariz kada s Charlesom odlazi na predstavu. Charles ih ostavlja same u društvu, njihova se strast tada ponovno rasplamsa i počinju se ponovno nalaziti. Emma se ponovno vraća svojim iluzijama za nekim višim i strastvenijim životom, ne uvidjevši koliko zapravo propada zbog lažne percepcije ljubavi. Zbog dugova je sve bliže ludilu, a Leone shvaća da ne može pratiti njezin ritam i želje, stoga ponovno odlazi. Emmi svi okreću leđa, a ona uzima arsen iz ljekarnikova spremnika. Charlesu je napisala pismo i on je tek tada shvatio što se događalo, no Emma umire.

Jedino pokvarenjaci uspijevaju izvući iz dosade života ponešto sebičnog zadovoljstva: uživaju u erotici i hrane se sitnim ambicijama. Svatko tko pokuša izaći iz načina "kako se već živi" ovako ili onako mora stradati. Emma je pri tome najokrutnije kažnjena: opis njezina umiranja spada u najjezovitije opise u svjetskoj književnosti, osobito i zbog distancirane objektivnosti kojom se prati u detaljima (Solar, 2003: 233).

Njezina je smrt, nakon što popije arsen, detaljno, surovo i potresno opisana. Mir pronalazi tek kada je primila sakrament od svećenika u posljednjim trenutcima, kada je poljubila križ i kada je svećenik počeo s pomašću. U zadnjim minutama Charles je klečao kraj nje, držao je za ruku i jecao, a ona je vrisnula "Slijepac!" i nasmijala se strašnim i bezumnim smijehom, "mислеći da vidi grozno lice nesretnika što se poput jeziva priviđenja diže iz vječite tame. (...) Snažan je grč ponovno obori na krevet. Svi priđoše bliže. A nje više nije bilo" (Flaubert, 2012: 367).

Emma nije shvaćala da je upravo Charlesova ljubav prava, istinska. On je nakon njezine smrti počeo shvaćati što je učinila, no nije joj ni tada ništa zamjerao. Naposljetku i on sam počinje propadati zbog svega što se dogodilo i umire, a mrtvog ga pronalazi Bertha, koju nakon smrti oba roditelja sele k baki, a zatim teti koja joj pronalazi posao u tvornici pamuka. Zbog idealiziranja ljubavi i propasti dviju osoba stradalo je njihovo dijete kao žrtva romantičnih predodžbi o ljubavi, koje su dovele do preljuba i propasti braka. Dakle, čak ni ljubav prema djetetu nije bila dovoljno snažna zbog nerealnosti kojem je glavni lik težio. Stoga je najpotresnija ona scena prije nego što Emma umre.

- Ta zar nisi bila sretna? Jesam li ja što skrivio? Ipak, činio sam sve što sam mogao!- Jesi... istina je... ti... ti si dobar! I rukom mu je polako gladila kosu. Slast tog osjećaja pojačavala je njegovu tugu; čutio je kako mu se cijelo biće ruši od očaja na pomisao da je mora izgubiti u trenutku kad mu ona, dapače, iskazuje više ljubavi nego ikada dotad, a on ne nalazi lijeka, ne zna što bi, ne usuđuje se ništa poduzeti jer ga je hitna potreba za brzom odlukom na kraju posve smutila. Svršeno je, mislila je ona, sa svim nevjerama, podlostima i nebrojenim žudnjama što su je mučile. (Flaubert, 2012: 359)

Rodolphe, Emmine drugi ljubavnik, najbolje je opisao žene poput nje kada su se tek upoznavali: "Zar ne znate da postoje duše koje nikad ne nalaze mira? Takvima treba stalna smjena sanjarenja i djelovanja, najčistije ljubavi i najrazuzdanija užitka, a to vodi svakakvim pustolovinama, ludorijama. (...) Žalosna je to zabava, jer nitko u njoj ne nalazi sreću" (Flaubert, 2012: 168).

Kako nam je u razgovoru objasnila znanstvenica i psihologinja Jelena Maričić u kojem smo analizirali ovakav tip ljudi i odnosa, zabrana i nemogućnost u pravilu pojačavaju strast.

„Ako bismo strast izjednačili s ljubavlju, onda bi to bilo točno. No, ako se više usmjerimo na ljubav kao svakodnevnu podršku drugoj osobi, kao odluku da ćemo ostati uz nju, onda je važnije biti uz osobu u dobru i zlu, nego sanjariti o njoj i 'loviti' neke romantične trenutke, bez pravog testa te ljubavi u realitetu, odnosno u svakodnevicu. No, svatko ima pravo na svoje poimanje ljubavi - nekome je prioritetna strast, nekome bliskost, nekome odanost, ili pak različite kombinacije tih elemenata.“ (Jelena Maričić, lipanj 2018.)

Prema liku glavne junakinje djela *Gospođa Bovary* nastao je i pojam bovarizam, snažno prisutan i u suvremenom svijetu, koji označuje nemoćnu čežnju osrednjih duhova prema visinama, kako je opisao Antun Šoljan, no kako ističe Ingrid Šafranek u pogovoru knjige *Gospođa Bovary*, ovaj pojam skovao je filozof Jules Da Gaultier, opisujući pritom čovjekovu sklonost “da se smatra drukčiji no što zapravo jest, da poput Emme zamišlja kako je rođen za bolju sudbinu od one koju mu je život namijenio” (Šafranek, 2012: 426).

Emma se prema svom mužu i djetetu ponaša egoistično jer na prvo mjesto stavlja svoje potrebe i zadovoljstvo, ne misleći na posljedice koje bi to moglo imati za njezinu okolinu. Znanstvenica i psihologinja Jelena Maričić smatra da, što se tiče egoizma, svako zadovoljavanje potreba može se na neki način smatrati egoističnim, no, kako ističe, "pravi egoizam" jest onaj kada osoba radi zadovoljenja vlastitih potreba zanemaruje potrebe drugih, odnosno aktivno ili pasivno se suprotstavlja tome da (i) drugi zadovolje svoje potrebe.

Prema mišljenju psihologinje Maričić, Emma Bovary primjer je nezrele junakinje i, kako smatra znanstvenica, većina se žena ipak bolje suočava sa svojim strastima i osjećajima.

Ljudi imaju tendenciju sanjariti, smatra Maričić, no, kako dodaje, većina njih se dobro nosi sa stvarnošću.

“Mnogi ljudi ipak žele stabilnost, stabilnog partnera i odnos, pa iako sanjare o nečem uzbudljivijem od toga, ipak im je bitnije imati ugodnu poznatost nego stalno uzbuđenje. Previše oslanjanja na snove na kraju najčešće dovodi do razočaranja, no to je ponovno jedna vrsta izbora - što mi je prioritet? Želim li uzbuđenje ili mi je bitnija smirenost i pouzdanje u partnera? Kako sam i psihoterapeut, imam iskustva s ljudima koji svejedno odabiru jedno nad drugim. Primjerice, radila sam s jednom umjetnicom, kojoj je patnja koju je osjećala zbog partnerove nepouzdanosti doprinosila njezinom umjetničkom stvaralaštvu. I ona je odabrala ostati s tim partnerom, jer je osjetila da u mirnijoj vezi ne bi imala toliko "materijala" za svoj umjetnički rad.“ (Jelena Maričić, lipanj 2018.)

4. Lav Nikolajevič Tolstoj: *Ana Karenjina*, 1873. - 1877.

Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način.
(Tolstoj, 1996: 7)

Ovim citatom počinje djelo *Ana Karenjina*, opsežni roman Lava Nikolajeviča Tolstoja, jednog od najvažnijih ruskih realista, najznačajnijeg prethodnika modernog psihološkog romana toka svijesti zahvaljujući prikazima unutrašnjeg stanja likova. Upravo je Tolstoj, piše Magdalena Medarić u pogovoru romana, prvi u povijesti europske književnosti upotrijebio unutrašnji monolog. Ovo djelo prožeto je "sudbonosnim zbivanjima, osjećajem disharmoničnosti svijeta, uzbuđenjem i neminom" (Medarić, 1996: 454), a u njemu se bavi problemom ljubavi i braka, odnosno problemom osobne sreće.

Medarić navodi kako su biografi tada navodili i Tolstojevo razdoblje krize koja ga je dovela do religioznog preobraćenja u svojevrsnom evanđeoskom kršćanstvu.

Grieh, prema Tolstoj, sam po sebi predstavlja nesreću i sadrži u sebi elemente kazne, a vrlina je, dakako, sreća sama po sebi. Ali Ana i Levin, porok i vrlina, često to i sami poriču. Ana Karenjina ima iza sebe promašen brak, preljub, napuštenog sina, društveno izopćenje. Međutim, njezina ljubav prema Vronskom toliko je prožima da ona i u sramoti vidi sreću. (...) No strast, osnovni pokretač Anina života, doista je destruktivna i na kraju je dovodi do samouništenja. Ona unesrećuje svojega muža, djecu i ljubavnika, pa Tolstoj u njezinoj zaokupljenosti sobom i vlastitom strašću vidi zločin protiv višeg moralnog zakona. A Levin, koji je ostvario svoju želju, oženio se besprijeжном Kiti, živi s njom u skladnom braku, odjednom počinje sakrivati od sebe oružje i konopac da ne popusti intenzivnim mislima o samoubojstvu! Osjeća da gubi samopouzdanje i priznaje da između njega i Kiti postoji "zid". Ne može naći smisao veze s voljenom, ali na neki način ograničenom i banalnom Kiti, zaokupljenom kuhanjem slatkog, djetetom, gostima. (Medarić, 1996: 456, 457)

Roman realizma, ističe Solar, opisuje pojedinca u krugu obitelji, prepoznatljivog prema svojim postupcima i društvenom sloju kojem pripada. Fokus romana je Anina bračna nevjera i,

kako piše Solar, prikaz sukoba tradicionalnih vrijednosti i težnje za slobodnim izborom inspiriranom istinskim osjećajima.

Sastoji se od osam dijelova o braku, obitelji i ljubavi, a radnja se grana u tri fabularne linije koje prikazuju mrežu likova povezanih obiteljskim ili prijateljskim odnosima – Ana i Vronski, Kiti i Levin te Doli i Oblonski. U prvom od dva paralelna tijeka pratimo život Doli i Oblonskog usred svađe zbog njegove prevare s bivšom francuskom guvernantom u njihovoj kući, zatim Ane Karenine i njezina ljubavnika Vronskog dok u drugom tijeku upoznajemo mladi par Kiti i Levina, etičke probleme i naposljetku traženje smisla života. Nijedna od obitelji - Karenjinih, Oblonskih i Levinovih - nije u potpunosti sretna.

Radnja romana smještena je u 19. stoljeće 70-ih godina, u bogatim i moćnim krugovima petrogradskog društva, što možemo vidjeti kroz prvotnu sliku života Ane Arkadjevne Karenjine i života aristokracije, od bogate trpeze, trošenja novca, balova, večera i raskoši. Ana je u braku s Aleksejem Aleksandrovičem Karenjinom koji radi u državnoj službi. Između Ane i Karenjina nema uzbuđenja, čežnje, strasti, romantike... Naprotiv, čitatelj na početku dobiva dojam kao da su u braku zbog samog braka, što i jest tako jer je njihov brak ugovoren, bez viših ciljeva, osjećaja i emocionalne povezanosti. Prilično su rezervirani jedno prema drugom, ukočeni i suviše pristojni, dok izvan braka žive aktivnim životom u društvu, odnos unutar njihova četiri zida je monoton. Ana na Alekseja Aleksandroviča Karenjina gleda kao dosadnog, licemjernog i nemilosrdnog čovjeka koji voli kontrolu nad svime što radi. Nakon što upozna svog ljubavnika, vidimo da se već tada mijenja svijest o njezinom mužu i mišljenje koje je dotad potiskivala.

„Ah, Bože moj, odakle mu najednom onakve uši?“ pomisli gledajući njegovu hladnu i dostojanstvenu pojavu... (Tolstoj, 1996: 126)

Zato dolazi do Anina preljuba s Vronskim koji, nakon fatalnog sudbonosnog susreta i plesa, u njoj izaziva i budi ono što je već godinama tijekom braka ugašeno, gotovo nepoznato. Iako Ana u početku odbija Vronskog, u čijim očima vidi zaljubljenost i požudu, on je slijedi istim vlakom u Peterburg nakon bala u Moskvi, a njegova upornost i čežnja u Ani bude potrebu za oslobađanjem i za pravom, strastvenom ljubavi jer u svome braku ona je samo majka, ali ne i supruga. Kiti, koja je zaljubljena u Vronskog, odbija bračnu ponudu siromašnog Levina, u nadi da će joj Vronski uzvratiti osjećaje, no Ana počinje tajnu vezu s Vronskim. Kako vrijeme

prolazi, njihova je afera sve očitija i društvo i sredina ih osuđuje. Vronski osjeća da ga Anin sin Serjoža, kao ni osoblje u domu, ne vole. Ana ubrzo saznaje da je trudna s Vronskim i on joj govori da je to znak da njih dvoje moraju otići i sjediniti se jer ona ionako ne voli svog muža. Na godišnjoj konjičkoj utrci, inače važnom društvenom događaju, Vronski je pao s konja. U tom trenutku šokirana i potresena Ana javno je pokazala svoje osjećaje prema ljubavniku. Karenjin joj otvoreno kaže da se ponašala nedolično, nakon čega mu Ana priznaje da je u vezi s Vronskim.

Ja slušam vas, a mislim na njega. Volim ga, njegova sam ljubavnica, vas ne mogu podnositi, bojim vas se, mrzim vas... Činite sa mnom što vas volja (Tolstoj, 1996: 255)

Karenjin je na to, nakon što je doprati do ljetnikovca, upozorava da će je u kratkom roku obavijestiti kakve će mjere poduzeti kako bi *osigurao svoju čast*. Tada otkrivamo u Karenjinovu unutrašnjem monologu koliko ga je ova vijest pogodila, iako je već neko vrijeme sumnjao, te da se zapravo zbog istine osjeća lakše, "kao da mu je netko izvadio zub koji ga je dugo bolio". Saznajemo i da je osjetljiv na dječje i ženske suze, stoga iako ljutit, bio je naizgled ravnodušan prema uplakanoj Ani koja mu je priznala svoju nevjeru.

“Bez časti, bez srca, bez vjere, pokvarena žena! Uvijek sam to znao i uvijek vidio iako sam, žaleći je, nastojano da sebe obmanjujem” - reče on u sebi. I njemu se doista učinilo da je to uvijek vidio; prisjetio se pojedinosti njihova predašnjeg života koje mu se prije ni po čemu nisu učinile ružne - a sada su te pojedinosti jasno pokazivale da je ona uvijek bila pokvarena (Tolstoj, 1996: 335).

Razmišljao je i o dvoboju s Vronskim i rastavi, o osveti, no kada se primirio, uvjerio je samog sebe da vrijeme liječi sve rane te da će njihov odnos biti kao prije, iako bez njegova poštovanja prema njoj. U svom je pismo upućenom Ani napisao da će njihov život teći kao što je tekao i prije, da se obitelj "ne smije razarati zbog hira, samovolje ili čak zbog grijeha jednoga od supruga". U pismu je istaknuo da je uvjeren da se Ana pokajala i da se kaje zbog svega, ali i da je siguran da će mu pomoći da iz korijena iščupaju razlog njihove razmirice i da zaborave prošlost. „U protivnom slučaju sami možete zamisliti što čeka vas i vašega sina“, stoji u pismu. Ana se na to uznemirila i, kako se može iščitati, osjećala kao da ju je zadesila još veća nesreća te da je on osam godina „gušio njezin život, gušio sve što je u njoj bilo živo, da nijedanput nije

pomislio da je ona živ ženski stvor kojemu je potrebna ljubav“ (Tolstoj, 1996: 350). Na njegove riječi da će sve biti kao prije i da će zaboraviti prošlost, smučilo joj se. Pitala se jesu li žene ikad bile tako nesretne kao ona, bez prava glasa na sve što slijedi.

Ana, osim straha od progona i sramote, uplašila se da će joj Karenjin oteti sina te da će ona, ako odbaci sina i pobjegne od Karenjina, "postupiti kao najsravnija, najgadnija žena".

Vronski i Ana ne uspijevaju se uklopiti u društvu jer ih ono ne prihvaća već osuđuje uz razna šaputanja, stoga njih dvoje odlaze na selo. Tako Vronski zbog života s Anom i osude sredine žrtvuje vlastitu karijeru, zbog čega postaje nesretan i mrzovoljan, a ista ta sredina prezire Anu zbog razdora braka. Ovdje upoznajemo dva društvena kruga: moskovski i peterburški. Dok je moskovski patrijarhalniji i tolerantniji prema Ani, peterburški je osuđuje. Ana je razapeta između ljubavi prema Vronskom, ugleda u društvu, budućnosti svog sina i svog odnosa s mužem. To najbolje vidimo u sceni kada Ana hrabro odluči otići u kazalište u Peterburgu, što iznenadi Vronskog. U kazalištu joj je jedna žena rekla da je sramota sjediti pored nje, no Ana se do zadnjeg trenutka, dok nije stigla kući, suzdržavala i hrabro izdržala sve zle jezike i znatiželjne poglede.

(...) prikupila svoje posljednje snage kako bi izdržala ulogu koju je bila na se uzela. I ta uloga vanjske mirnoće potpunoma joj je uspijevala. Tko nije poznavao nju i njezin krug, tko nije čuo sve izraze žaljenja, negodovanja, i čuđenja ženskoga svijeta što je sebi dopustila da se pokaže u društvu, i to da se javno pokaže u svom čipkastom ukrasu i u svoj svojoj ljepoti, taj je uživao u mirnoći i ljepoti ove žene, a nije ni slutio da se ona osjećala poput čovjeka izložena na sramotnom stupu (Tolstoj, 1996: 132).

Okrivila je za sve Vronskog koji nije stao na njezinu stranu i tek je tada postala svjesna koliko joj je društveni status uništen i koliko je to muči. S vremenom je njihov odnos, zbog vanjskih problema, sve napetiji, pun svađa i napetosti odlaskom na selo.

Ana je neko vrijeme, prije nego što je počinila samoubojstvo, razmišljala o tome da jedino smrću može povratiti ljubav Vronskog, da ga kazni i "da se sačuva pobjeda u borbi što ju je s njime vodio zloduh koji se bio nastanio u njenu srcu" (Tolstoj, 1996: 371). Uvjeren

da je više ne voli, izmišljala je njegove razloge i što joj govori, sve razdražljivija, ljubomorna, sve je više psihički propadala i osjećala prazninu, nazivajući samu sebe razvratnom ženom, što je Vronski smatrao tek jednim od njezinih prijelaza na koje je navikao. Tražila je razloge da bude ljubomorna tamo gdje ih nije bilo dok su istovremeno okrivljavaju jedno drugo; on zbog teškog položaja u kojem se našao zbog nje, a ona jer je njegova ljubav svakim danom bivala sve slabija.

Poštovanje je smišljeno da se sakrije praznina gdje bi imala biti ljubav. A ako ti mene više ne voliš, onda je bolje i poštenije da to kažeš (Tolstoj, 1996: 363)

Zanimljiv detalj je, prije nego što se baci pod vlak, sjeti se pregažena čovjeka prvi put kad je sreća Vronskog, zbog čega odluči da to bude njezino rješenje. Prije toga se prekrstila, a njezine posljednje riječi bile su: "Gospode, oprosti mi sve!" (Tolstoj, 1996: 391). Tog je dana, kako je prokomentirala Kiti, bila lijepa i privlačna kao uvijek, ali bilo je nečeg užasnog tužnog u njoj.

Unatoč preljubu, Tolstoj ne daje društvu pravo da osuđuje Anu, iako je smatra krivom pred zakonima apsolutne etičnosti, piše Medarić u pogovoru. Primjerice, Anu od Emme Bovary razlikuje, kako piše Solar, odlučnost i dostojanstvo u odluci predanosti ljubavi, bez kompromisa, kao i hrabrost da se suprotstavi društvu.

U sukobu Ane i društva njegova je naklonost da na strani ove odvažne žene koja ne skriva ono što njezini licemjerni suvremenici čine potajno. (...) Ali Vronski i Ana robovi su svoje slijepe i u biti egoistične strasti i zbog toga moraju propasti (Medarić, 1996: 463).

Važna je ovdje i tema majke, točnije uloga žene u liku Ane Karenjine prolazi kroz nekoliko faza. Njezina je uloga briga o domu, računima i Serjoži. Ana je u početku bila jako dobra majka, Serjoža i ona jako su se voljeli. Svoju vezu s Vronskim u početku je krila upravo zbog sina, ne toliko zbog društva jer je za Serjožu kazala da bez nje nema života. Čak i po povratku u Petrograd Ana posjećuje Serjožu na sam njegov rođendan, iako su mu rekli da mu je majka umrla, a on se obraduje te je čvrsto grli. Međutim, njezini su majčinski osjećaji nezdravi zato što je riječ o odrazu njezinih veza s muškarcima. Primjerice, prema svojoj kćeri Ana ne osjeća ljubav i privrženost kada su odnosi između Vronskog i Ane sve su napetiji. Tada

ona sama shvaća da ljubav prema djetetu ne može biti dovoljan nadomjestak već da ona kao strastvena žena ima potrebu za ljubavlju, ne samo za majčinstvom. Kako je objasnila psihologinja Jelena Maričić, velika fokusiranost na dijete često jest zamjena za nedostatak zadovoljavajućeg odnosa s partnerom. Dakle, koliko je roditelj ispunjen partnerskim odnosom, utoliko to, prema njezinu mišljenju, ne bi smjelo ugrožavati dijete, ako se radi o emocionalno zreлом roditelju, kaže psihologinja.

No, dijete nije moglo utažiti njezinu emocionalnu glad. Iako je htjela biti dobra majka i svojoj kćeri, izjedali su je strahovi, grižnja savjesti zbog sina koji odrasta bez nje i kojeg ne viđa.

Serjoža? - sjeti se ona. - Isto sam tako mislila da njega volim i ganula bi me moja vlastita nježnost. A ipak sam živjela bez njega, ipak sam privoljela drugoj ljubavi, unatoč ljubavi prema njemu, i nisam se žalila na tu promjenu dok sam se zadovoljavala tom drugom ljubavi. (Tolstoj, 1996, 386)

Ana s vremenom postaje svjesna da u vezi s Vronskim ne želi biti majka njegove djece već samo ljubavnica. Takva vrsta ljubavi postaje sve opasnija, najviše po nju.

- Moja ljubav postaje sve strastvenija i strašnija, a njegova sve gasne i gasne, i eto to je ono zbog čega se razilazimo - nastavila je ona da misli. - A pomoći se tome ne može. Za mene je sve jedino u njemu, i ja tražim da se on sav sve više predaje meni. A on sve jače i jače želi da ode od mene. Mi smo zapravo išli u susret do ljubavne veze, a nakon toga se nezadrživo razilazimo na različite strane. A to se ne može izmijeniti. On mi kaže da sam ja bezrazložno ljubomorna te sam i sama sebi govorila da sam bezrazložno ljubomorna; ali to nije istina. (...) Kad bih ja samo mogla da budem što drugo do ljubavnice koja strastveno voli jedino njegovo milovanje; ali ja ne mogu niti želim da budem išta drugo. I ja tom željom izazivam gađenje, a on u meni srdžbu, i drukčije to ne može ni da bude. (...) Ako li on, ne ljubeći me, po *dužnosti* bude dobar, nježan prema meni, a ne bude onoga što ja želim - pa to je onda tisuću puta gore negoli i sama mržnja. To je – pakao! (...) A gdje završava ljubav ondje počinje mržnja. (Tolstoj, 1996: 385).

Na početku ponovnog čitanja djela postavila sam si pitanje jesu li istinske strasti one koje su nedostižne i zabranjene. Kako mi je odgovorila psihologinja Jelena Maričić, to ovisi o tome što poimamo pod ljubavlju. Kaže da zabranjenost i nemogućnost u pravilu pojačavaju strast; ako bismo strast izjednačili s ljubavlju, onda bi to bilo točno. No, nastavlja Maričić, ako se više usmjerimo na ljubav kao svakodnevnu podršku drugoj osobi, kao odluku da ćemo ostati uz nju, onda je važnije biti uz osobu u dobru i zlu nego sanjariti o njoj i "loviti" neke romantične trenutke, bez pravog testa, uz ljubav u realitetu, odnosno u svakodnevicu. Međutim, zaključuje psihologinja, svatko ima pravo na svoje poimanje ljubavi; nekome je prioritetna strast, nekome bliskost, nekome odanost, ili pak različite kombinacije tih elemenata.

5. Kako je zapadna kultura utjecala na predodžbu ljubavi?

Zapadna kultura, fascinirana romantičnim odnosima, "kreirala" je ideju romantične ljubavi, objašnjava nam znanstvenica i psihologinja Jelena Maričić. Ta ista kultura tvrdi da ljudi mogu birati partnera na temelju vlastitih romantičnih osjećaja, a ne na temelju, primjerice, društvenih odnosa i obveza.

U posljednjih nekoliko generacija ideja romantične ljubavi je postala gotovo univerzalna na Zapadu. U Sjedinjenim Državama, mada obziri konvencionalne prirode nisu potpuno odsutni, ljudi u velikoj mjeri traže "romantičnu ljubav", lični doživljaj ljubavi, koji ih zatim treba odvesti do braka. Ta nova ideja slobode u ljubavi morala je znatno uvećati važnost *objekta* nasuprot važnosti *funkcije*. (Fromm, 1986: 10).

Ljubavna štiva i sedma umjetnost koja se bave temom ljubavi nisu bezazleni. Na taj način svatko od nas, sred surove stvarnosti, nakratko odlazi u neki drugi svijet, ali problem je kad se u tom svijetu zadržimo predugo i dopustimo mu da kreira našu stvarnost i nerealne želje.

Nema sumnje da sapunice uvijek u određenoj mjeri odražavaju kulturološke vrijednosti sredine u kojoj su nastale, pa tako, primjerice, španjolske i brazilske sapunice mnogo više djeluju na suzne žlijezde, nego američke, a američke to čine mnogo više od domaćih. Američke sapunice često nastoje propagirati svoje kulturološke obrasce, pa na primjer, pretjerano ističu važnost razgovora i "komunikacije". Iz njih mladi ljudi mogu pogrešno naučiti da se sve može riješiti riječima, da je najvažnije stotinu puta u 10 minuta reći "Ja te volim" ili "Ja sam ponosna na tebe", umjesto da nauče da se naklonost, simpatija i ljubav izražavaju djelima i brigom, pažnjom i prisutnošću, poštovanjem i razumijevanjem. (...) ...mogući bolji izvor informacija postaje kvalitetna literatura, koja osjenčano i razrađeno, a ne crno-bijelo, opisuje međuljudske odnose i prikazuje brojne sretne i manje sretne ljubavi i brakove. (Krizmanić, 2011: 52).

Psihologinja Mirjana Krizmanić, ističe da oni odgajani na sapunicama, ljubavnim romanima i mladenačkim uvjerenjima često zaboravljaju da trajanje te ljubavi ovisi i o drugim čimbenicima. Ističe i da se prve dječje ljubavi pojavljuju u predškolskoj dobi, a oblikuju se na temelju bajki o romantičnoj ljubavi te na temelju svega što djeca vide oko sebe poput svojih roditelja ili drugih parova. Silne informacije koje ljudi još kao djeca dobivaju ne odgovaraju stvarnosti.

Ukoliko se u obitelji na televiziji obilato gledaju sapunice, što je slučaj u mnogim obiteljima, djeca su izložena još jednom izvoru nerealnih prikaza o ljubavi i životu udvoje (Krizmanić, 2011: 49).

Nadalje, psihologinja Marina Štambuk ističe da prepuštanje struji, kolotečini života i egzistencijalnim problemima, uz očekivanje kako će odnos s romantičnim partnerom ostati jednako intenzivan kroz godine, najvjerojatnije će u konačnici narušiti odnos. Štambuk pritom zaključuje da se o tom dijelu knjige - prolaznosti zanosa u bilo kojem ljubavnom odnosu - danas rijetko ili uopće ne piše dok realizam nudi objektivan i realan prikaz tih odnosa i kako se razvijaju. Za razliku od knjiga koje bi stvarnost na taj način prikazale, Štambuk ističe da je zapadna kultura predstavila tzv. *self-help* literaturu, no smatra kako je često puna površnih savjeta, recepata i prečaca do "prave ljubavi", što je jedan od razloga iluzija i ideala.

U razgovoru smo se dotakli i straha od samoće, što je često razlog uživanja u ljubavnoj literaturi, maštanja i ljudskog traženja druge „polovice“, ali i konstantne potrage za uzbuđenjem. Maričić ističe da su ljudi bazično društvena bića koja teže ne samo površnoj društvenosti već i dijeljenju intime s drugom osobom, no, dodaje, mnogima ipak nije jedino važno da ne budu sami već i da im život s drugom osobom bude uglavnom ugodan.

Psihologinja je objasnila i koliko veliku ulogu u problemima koji se rađaju u ljubavnim odnosima ima i samoća koju ljudi pod svaku cijenu žele spriječiti.

Samoća može biti neugodno stanje deprivacije, stoga što osobi druga osoba pored nje pruža i društvo i zabavu i mogućnost praktične pomoći i dijeljenja problema. Važno je napomenuti da neki ljudi uživaju u samoći te da samoća nikako nije isto što i usamljenost - samoća je objektivno stanje, dok je usamljenost subjektivno stanje patnje zbog nepostojećih ili loših odnosa. (Maričić, lipanj 2018.)

6. Zaljubljenost, romantična ljubav i preljub

Glavni junaci i junakinje djela koja analiziramo u ovom radu doživjeli su fatalnu ljubav "na prvi pogled" i nezapamćenu strast koja im je vratila živost. Međutim, nije riječ o stvarnoj ljubavi već o iluzijama, činjenici da ne razlikujemo strast od ljubavi te opsesiji, ljubomori i traumama iz prošlosti.

Prva faza je zaljubljenost koja je, objašnjava nam znanstvenica i psihologinja Jelena Maričić, obično povezana s time da volimo ono što nam je ugodno kod druge osobe, primjerice činjenicu da je osoba zabavna, seksualno privlačna, ugodan sugovornik i intelektualno poticajna. Za razliku od toga, kaže Maričić, ljubav je šire poimanje osobe u njezinoj cjelovitosti; kada je dovoljno volimo da je prihvatimo i sa svim njezinim nedostacima, odnosno sa svime gdje možda nismo kompatibilni.

Ljubav bi bila neki prijelaz od toga da osobu vidimo kao "fenomenalnu" do toga da ju vidimo kao "manje fenomenalnu", ali odlučimo se potruditi da odnos opstane. Primjerice, nismo više ludo oduševljeni pažnjom koju nam osoba pruža, ali nećemo "pobjeći od nje" zbog toga već ćemo se truditi ispregovarati koliko pažnje nam treba i koji načini iskazivanja pažnje su nam prihvatljivi. (Maričić, lipanj 2018.)

No psihologinja također napominje da sve veze ne počinju s intenzivnom strašću, koju onda treba "premostiti" prema ljubavi pa tako neke započinju iz prijateljstva, neke započinju zbog "praktičnih razloga", a dublji osjećaji se razvijaju kasnije.

Stoga smatra da opstanak romantične ljubavi ipak često nije moguć, odnosno gubi se osjećaj zaljubljenosti i zanosa zbog čega ljudi misle da ljubav više nije prisutna, no ona zapravo znači sazrijevanje.

Romantična ljubav se, u najboljem slučaju, može pretvoriti u potpunu ljubav, koja prema Sternbergu uključuje cijeli trokut, tj. sva tri vrha - bliskost, strast i odanost. No, češća je varijanta da romantična ljubav, ako "preživi", prijeđe u partnersku ljubav u kojoj je strast manje bitan element, a odanost više bitan element. Bliskost pri tome ostaje, s time

da je u partnerskoj ljubavi i bliskost donekle drugačija nego u romantičnoj. Temelji se više, primjerice, na dijeljenju svakodnevice i duljem i dubljem poznavanju partnera. No, ljudi se mogu potruditi da romantičan aspekt ljubavi ne nestane u potpunosti; kroz povremene romantične trenutke i kratke "bjegove" od svakodnevice kroz, primjerice, povremene romantične večere, romantične poklone... (Maričić, lipanj 2018.)

Dakle, prema teoriji ljubavi Roberta Sternberga, bliskost uključuje povezanost i intimu, strast uzbuđenje i seksualnu privlačnost te odanost koju povezuje s kratkoročnom ljubavlju i onom dugoročnom koja se nadovezuje na odanost i očuvanje te ljubavi. (Sternbeg, 1986: 119)

Prema Sternbergovoj teoriji i na primjeru djela koja sam odabrala, razvidno je da ovdje nedostaje odanost, odnosno obvezivanje da će netko od likova ostati s partnerom bez obzira na promjene, poput gubitka strasti ili krize, odnosno nedostatka bliskosti. Dakle, na primjerima Ane Karenjine i Emme Bovary vidimo da su se obje prepustile strastima a da nisu pokušale razgovarati sa svojim muževima pa se romantičan aspekt ljubavi koju je "krasila" barem odanost, zagubio, a sve zbog manjka treće komponentne - strasti.

Maričić smatra da se ljudi najbolje mogu spasiti takvih odnosa osobnim sazrijevanjem. Dakle, ako osoba zaista vjeruje da jedan odnos može biti rješenje svih njezinih problema i dovesti do njezinog potpunog ispunjenja, ona je očito nezrela.

Može se biti sretan u paru ili sam, uz djecu ili bez djece, uz davanje prednosti mirnom ili uzbudljivijem životu. Važno je da osoba preuzme odgovornost za svoje izbore te da ne smatra da joj je netko drugi kriv za njezin - samački, bračni, obiteljski - način života. Ljudi imaju prostora za različite načine da budu sretni i ispunjeni, a i za različite načine da se "puste" i ugroze ono lijepo što imaju. (Maričić, lipanj 2016.)

Veliku ulogu u odnosu, ako do toga dođe, ima i roditeljstvo zbog čega se također čini da manjka ljubavi. Naime, psihologinja kaže da se roditelji male djece obično najviše posvećuju roditeljskoj ulozi te "zaborave" na partnera kao na osobu, odnosno zanemare ga. Kada ih djeca više toliko ne trebaju, onda nastaje svojevrsan šok jer se "moraju" ponovno usmjeriti više na partnera, a prisutne su godine prije toga u kojima su ga doživljavali puno površnije.

Psihologinja Marina Štambuk navela nam je, prema psiholozima Class i Wright, niz razloga koje ljudi nude kao hipotetička opravdanja za nevjeru. Ti razlozi uključuju: želju za osvetom partneru, ublažavanje dosade, stjecanje poštovana i priznavanja, žele se "osjećati mladima", žele da ih drugi razumiju, žele pojačati samopouzdanje i samopoštovanje, te intelektualnu stimulaciju.

U to su uključena četiri čimbenika: seksualni (seksualni užitak, novost i znatiželja), emocionalna intimnost (želja za druženjem i želja za poticanjem samopoštovanja), vanjska motivacija (osveta prema partneru) i naposljetku - ljubav. Potonje odgovara, prema Class i Wright, tradicionalnoj konceptualizaciji emocionalne nevjere koja se temelji na osjećajima ljubavi prema drugoj osobi.

Neki ulaze u nevjeru zbog nezadovoljstva životom koji žive, zbog ugaslih ili zamrlih osjećaja prema partneru ili zbog doživljavanja da to što čini njihov svakodnevni život ne može biti sve, da negdje još postoji nešto drugo, uzbudljivo, novo i nepoznato. Neki postaju nevjerni zbog situacije u kojoj su se nekako zatekli, a da i sami ne znaju kako, pa skliznu u preljub, zakoraće u tuđi život i više iz njega ne žele izaći. Nekima je život postao besmislen, svakodnevica dosadna, pa u traženju novih uzbuđenja ulaze u neki novi odnos. Ima i onih koji se kod kuće osjećaju na neki način manje vrijednima, podcijenjenima, nedovoljno voljenima, pa zbog bilo kojeg od tih razloga traže u nekim novim očima ili nekim novim dodirima ili riječima potvrdu svoje vrijednosti. Ima ljudi koji uvijek ponovno traže nova uzbuđenja, pa dok neki to čine u poslu ili različitim aktivnostima kojima se bave u slobodno vrijeme (npr. sportovima), za neke je to uvijek iznova samo osvajanje neke nove osobe. Možda je ipak najviše onih koji se samo žele upustiti u neku prolaznu i nevažnu avanturu, a onda se zaljube i odjednom počinju živjeti dvostrukim životom (Krizmanić, 2011: 90).

Psihologinja Mirjana Krizmanić zaključuje da je bezuvjetna ljubav svaki osjećaj privrženosti ili naklonosti koji je upućen drugom biću takvom kakvo ono jest, bilo da je riječ o našem djetetu, našem roditelju, legalnom suprugu ili ilegalnom ljubavniku.

Bezuovjetno voljeti znači voljeti bez postavljanja uvjeta (...) ili zahtijevanja da se osoba koju volimo promijeni. I djecu i prijatelje i

ljubavne partnere trebali bismo voljeti takve kakvi jesu, a ne takve kakve smo zamislili da bi trebali biti (Krizmanić, 2011: 76)

7. August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, 1871.

August Šenoa 1871. godine napisao je *Zlatarovo zlato*, prvi hrvatski povijesni roman podijeljen na čak 26 poglavlja, zbog čega se u časopisu *Vienac* tri godine objavljivao u nastavcima. Ovim je romanom, ističe Goran Zovko, umjetnički oživio pojedine trenutke iz nacionalne povijesti te tako čitatelju pružio izravni susret s prošlošću domovine. U romanu nailazimo na obilježja romantizma "sadržana u ljubavnoj fabuli koja je prepuna osvetničke strasti likova" (Zovko, 2017: 70), a obilježja realizma pripadaju Šenoinoj ulozi "sveznajućeg pripovjedača bez osobnih stavova" koji objektivno prepričava sve događaje.

Kako piše Milorad Stojević u predgovoru djela *Zlatarovo zlato*, Šenoa je ovim djelom nastojao "*prihvatiti modnost europskoga pisanja, tipizirati osobe i priču, potom ih prilagoditi prilježnosti onodobne recepcije, ali, što je i najvažnije - ne zaboraviti zadaću što bi je imala imati hrvatska književnost*" (Stojević, 2002: 6).

(...) pak je onda romantična i dostatno emocionalno i na ostali način tipizirana, a opet u toj nestvarnosti kao da želi pružiti i dijelke realnosti, koji se možda osnivaju na realnosti, ali je njihov spoj, sveza i sl., zapravo htijenje pisca da se ne "zamjeri" razdoblju kojemu slijedi, odnosno nemogućnosti da ga u potpunosti nadvlada, a istodobno da zagazi u novo realističko razdoblje, odnosno stilsku formaciju, koju hoće shvatiti "slučaj" na svoj način.(...) U njemu su sakupljene sve sheme prošloga, tada recentnoga i onoga što bi imalo doći (realizam). Na taj način i stvarne osobe postaju istodobno i realnima i romantičnima i trivijalnima. (Stojević, 2002: 7)

Radnja je smještena u srce Zagreba i bavi se povijesnim događajima u 16. stoljeću tijekom sukoba i tenzija unutar Habsburške monarhije, dok istovremeno pratimo i romantične priče glavnih likova, fiktivnih i povijesnih. Iako pripada razdoblju realizma, zadržao je i romantičarsku crtu uz dobre likove i one potpune zle; vječita borba između dobra i zla.

Istovremeno u ovom povijesnom romanu pratimo sukob između gospodara Medvedgrada Stjepka Gregorijanca i Zagrepčana, u vrijeme nakon Gupčeve seljačke bune, uz kritički osvrt na povijesna zbivanja u Hrvatskoj u Habsburškoj monarhiji. Osim povijesne

fabule, pratimo i onu ljubavnu između Dore Krupićeve i Pavla Gregorijanca, čija je ljubav zabranjena zbog dviju sukobljenih strana i različitih staleža. Naime, Dora pripada građanskom, a Pavao plemićkom.

Roman govori o životu zlatarske obitelji Krupić, odnosno zagrebačkog zlatara Petra Krupića, njegove lijepe i plemenite kćeri Dore i kume Magde "paprenjarke", koja odgaja Doru čija je majka umrla kada je bila još dijete. Stjepko je imao sina Pavla kojeg su odlikovale hrabrost, stasitost i dobrota. "Mladić bijaše lijep, snažan, a ljepši od nebrige i sjete" (Šenoa, 2002: 29). Nakon nekoliko godina vratio se u rodni Zagreb iz bijela svijeta, i to u trenutku kada se na Kaptolskom trgu okupilo mnoštvo ljudi kako bi svjedočili javnom pogubljenju Franja Filipovića, kojeg su prozvali izdajnikom i Judom Iškariotom jer je postao musliman u vrijeme kada je Hrvatska ratovala protiv Turaka. Najprije su se skupili ispred njegove kuće, uhvatili ga i odveli prema Kaptolskom trgu. Okupljena svjetina se počela naguravati, a u gužvi su se našle Dora i Magda. No Pavline oči bile su uprte samo u zlatarevu Doru.

Dršćuci gledaše Dora taj strašni prizor, a Magda stojeći kraj nje šaptala je zaklonjenih očiju litaniju. Ali Pavao Gregorijanec nagnuv se na vrat svoga zelenka nije vidio ni biskupa ni krvnika, nije čuo ni zvona ni mrtvačkoga psalma. Sva mu se duša skupila u očima, a oči nikud od zlatarove Dore. (Šenoa, 2002: 34)

Kada je lomača s Filipovićem zapaljena, jedna je iskra prestrašila konja, on je podivljao u gomili i pojurio prema Dori. U tom se trenutku pred Dorom našao Pavao, uhvatio je za pas, podigao na svog konja u zadnji čas i odjurio prema Kaptolskim vratima. Dora se od straha i šoka onesvijestila. Hrabri Pavao odveo ju je pred fontanu i pokušavao je probuditi jer nije znao tko je ona i kamo da je odvede.

- Raja mi, lijepa je - živa prilika usnulog anđela - šapnu mladić motreći jadnu krasnicu. - Ali čija je, čije li kuće? (Šenoa, 2002: 36)

Građane u prolazu pitao je tko je ona, na što su mu odgovorili da je riječ o Dori Krupićevoj, kćeri starog zlatara kod Kamenih vrata. Pavao zahvali i krene prema niskoj zidanoj kući u Kamennoj ulici, gdje je šokiranom Dorinom ocu spustio njegovu kćer u naručje. U tom trenu Dora je otvorila oči, ugledala Pavla i potom ih opet zaklopila. Iste je večeri Dora ležala u krevetu pored uplakane Magde koja je zahvaljivala što je "Bogorodica poslala svoga anđela"

koji je spasio Doru u zadnji čas. Mlada zlatareva kći, iako je imala vrućicu, shvatila je da je riječ o nečem puno višem i dublje.

Glava mi gori - na popipaj - gori kao živi oganj - a srce hoće da mi skoči iz njedara. Ali kad zaklopim oči, ah kumo draga, voljko mi je i milo kao da me ziblju anđeli božji, mirno mi protječe žilama tipla krvca - mirno, lago lagacko kuca srce, a kroz drijem smiješi mi se lice...

(...) Da, vrućica koju svaki nas tek jednom za svoga vijeka oćuti - ljubav. (Šenoa, 2002: 37)

Budući da je rat protiv Turaka još trajao, Pavao je morao na ratište. Nakon što Stjepku jave da su Zagrepčani izgubili pravdu za Medvedgrad, on pošalje svog sina Pavla u Zagreb kako bi javio tetku Mihajlu Konjskomu sve što je čuo, na što se Pavao obraduje. Dvor njegova tetka Mihajla Konjskoga bio je odmah kraj kuće zlatara Krupića kod Kamenih vrata. Pavao je u malo riječi tetku kazao sve što se reklo u Vramčevu dvoru, a u žurbi je otišao do kuće Krupićevih i mlade Dore. Kada je zagleda, "stade nijem i blažen". Magda mu je do nebesa zahvaljivala što je spasio njezino kumče. Pavao je prekine i tada laže da je došao potražiti gospodara Krupića te usput pitati i za njezino zdravlje. Tada mu Magda otkriva da je Dora često u bunilu i vrućici zazivala njegovo ime.

Sve ću kazati. Kad ju ono sumrtvu donijeste amo, držala ju drhtavica, tresla vrućica. Nu, općuvaj nas bog, reć bi, bila je mrtva. Jedva bjeh se iz gužve dovukla kući, a kad u kuću, jao jada, eto sirote bez svijesti. Bilo je topiti i škropiti, te u noć jasnica jedva požmirnula. Ali opet je srva tvrd san. Brigovala sam i kako, plakala i molila kanda je za dvoje zdravlje; otac mrk i neveseo, kako i ne bi. Tuga mu virila na oči. Apotekar Globicer vario je lijekove, a ja dodavala mladici, ali malo hasne. Dora stade buncati iz sna, i to dan na dan. Govorila je svašta; stara mi pamet nije upamtila, jer je šareno bilo. Buncala o fratrima, o Turcima, o ognju - i vikala na pomoć da su mi sve noževi srce parali. Da, zbilja, i o mladu gospodinu, krasnu junaku je govorila. (Šenoa, 2002: 52)

Pavao tada stade pripovijedati Dori, koja ga s radošću sluša, o svemu što mu se dogodilo na ratištu protiv Turaka i kako se gotovo više nije živ vratio. Užasnuta Dora raskrilila je ruke prema Pavlovoj glavi kao da će je zaštititi, a on je smiri i dotakne prste njezine ruke. Ona se

stresla, krv joj je šinula u lice, ali nije povukla svoje ruke. Slušajući ga dalje, zahvali Bogu što je život i oči joj se zasuze. U tom joj trenutku Pavao izjavi ljubav.

"Napolak samo", prihvati mladić pridušenim glasom oboriv glavu da je ne vidi, "ali bit ću sav, ushtjednete li vi, djevice Doro! Čujte me. Zdrav ću biti i živ, ako od vas melema bude, jer" - skoči strastveno mladić - "moj život si ti, moje zdravlje si ti. Ne govori, oj ne govori dok ne izreknem šta mi srce davi. Od onoga dana kadno te sumrtvu iznijeh ispod bijesnoga kopita, kadno te zaniješe ove ruke pod očinski krov, odjekuje mi srce tvojim imenom, zrcali se u mojoj duši milo ti lice! Na pomolu smrti, sred ljuta boja, u groznoj vrućici kadno me je palila rana - samo tebe je spominjala moja pamet. Noćni sanak, jutarnji osvanak bijaše Dora. Ne sudi me što ti vrijednoj djevici govorim van reda i običaja. Gle čelo mi gori, mozak mi kuca, a krv mi ključa kao žeženo gvožđe. Ne dozivaj hladne pameti, srce neka sudi srcu. Doro, izbavih ti život, Doro, vrati mi milo za drago, izbavi ti meni život, reci, djevojko, riječcu, reci da sam ti srcu drag!" I srvanu mladiću klonu glava pred Doru. (Šenoa, 2002: 56)

Dora je skočila, blijeda, osjećala se kao da sniva, kao da će joj krv raznijeti živce, a srce skočiti iz njedara. Rastvorila je drhtave ruke, spustila glavu na Pavlovu, zajecala i kroz i plač i kroz smijeh: "Jao, Pavle, šta učini od mene, Pavle!" (Šenoa, 2002: 57)

Na to se na vratima pojavio prevrtljivi i podmukli Grga Čokolin, navodno tražeći Dorina oca, no kada ugleda njih dvoje, u njemu proradi želja za osvetom. Naime, Grgu je Dora odbila kada je zaprosio njezinu ruku, rekavši mu da je premlada, no kako sada vidi da nije "svetica od kamena" već da "gospodstva hoće, a ne Grginu bokčariju".

Čista Dora na stolcu, oko pasa je uhvatio - mladi Gregorijanec, pa čuči, pa guči kao u proljeće mačak, a Magda, svetica Magda sjedi i sve to gleda. (Šenoa, 2002: 60)

Ispričao je Grga sve bakama kod tornja Sv. Marka, a one su se šokirane pozdravile i odlučile oštrim jezikom proširiti priču o Dori Krupićevoj i Pavlu Gregorijancu. Grga pak krene prema Medvedgradu kako bi Stjepku, gospodaru Medvedgrada koji prezire Zagreb i Zagrepčane, rekao kako je njegov sin zaljubljen u Zagrepčanku Doru Krupićevu. Stjepka to toliko razljuti da mu je cijelo tijelo drhtalo. Kazao je Grgi da odnese pismo banici i gospodarici

Samobora Klari Grubarovoj kako bi znala što se dogodilo. Kada se Pavle vrati na Medvedgrad k ocu, ovaj ga odmah napadne i istakne Dorin društveni status.

- Šuti, slušaj! Posao ti ne valja. Muha si bez glave. Ja snujem i radim da nam rod bude velik i jak, a ti glavinjaš bez smisla - mjesečnjak si. Nije l' te stid mazati se prostim smetom. Ti prvorođenik slavnoga plemena, a onano cura bez imena. Ako ti je vijek zreo za ženu - ženi se! Ne branim. Imaš stotinu i bogatih i plemenitih na jedan mig - a i ljepših nego je taj cvijet od zagrebačkog smetišta. I stanputice bih ti oprostio, da je drugdje. Nemaju li Gregorijanci dosta kmetova, nemaju li kmetovi dosta žena? Ali baš u Zagrebu! Dok se ja zakvačio sa purgarskom bokčarijom, moj sinko gladi i nina zagrebačku djevojčuru. Lijepo ćeš si oplemeniti rod! Pa šta od toga? Zlatarska kopilad nosit će lice po svijetu. Fuj! Sramote.

- Stanite, oče gospodine! - osovi mladić ponosito glavu i blijedo lice zažari mu se. - Trag vam je kriv. Ne goni me grešna krv. Zaboga, ne bih imena omrljao varkom. Ne dirnite u čisto lice kao što je ona vedrina nebeska. Duboko klanja se sin roditelju, ali plemić mora odbiti svaku ljagu koja se nepravo baca na tuđe poštenje, navlaš kad se poštenje ne umije braniti mačem. Slušajte me milostivo, oče! Vidim, doušnici dojavite vam sve, a ja ću vam kazati i više i bolje. Ne umijem prenavljati se niti obredom gušiti srca. Kakva me je mati rodila, takav sam, i hvala bogu. Kakvu mi je bog dušu udahnuo, takvu nosim naočigled svijetu. Što mi oko kaže, to vidim, kamo duša pregnu, onamo se podajem. Nisam koludrica što trijebi svetu krunicu, a misli na vraga. Šta ćete? Duša mi se odbila od gospodske bajke. Idem svijetom, svijet mi je zakon. A to moje oko pokaza mi Krupićevu Doru, ta moja duša pregnula k Dori. Kad je iznijeh iz gotove smrti, kad je se sumrtve dodirnuh ovim svojim rukama, uzavre mi srce kao vilovit konjić. I duša mi reče: Gle, nije l' to čelo glatko i bijelo kao onima u gospodskom dvoru? Ove plete nisu li svilene, ove usne bujne i mekane, ovi prstići tanki i obli kao što uznositim gospođicama što ih viđaš u očevu dvoru. Jest i stoput jest! reče mi duša. Jest i stoput jest, kucalo srce. I podah se djevici srcem i dušom - ali djevici, jer oko žarkoga srca tvrd mi vije oklop - čast i poštenje. (Šenoa, 2002: 63, 64)

Pavao ocu govori da je zaljubljen, no otac mu prijeti da će "pse na nj huckati ako bude zalazio k toj zlatarskoj curi" (Šenoa, 2002: 65). Pavao poželi otići, no Stjepko ga pošalje u

Samobor zbog računa s gospom Grubarovom, no sve s tajnom namjerom da Klara Grubarova zavede Pavla kako bi zaboravio na svoju Doru. Na putu sretne Pavao Miloša, koji mu je na ratištu spasio život, koji mu kaže da se Zagrepčani sve više bune na njegova oca Stjepka. Pavao mu govori kako mora poslom u Samobor te naredi da prati što se zbiva u Zagrebu dok ga nema. No, iste noći na putu prema Samoboru Pavao odlazi posjetiti Doru i preplaši ih. Magda mu govori da ne smije kao kakav tat ulaziti u tuđe dvorište sred noći jer to znači sramotu i grijeh. Tada ga i Dora zamoli da ode.

- Hoću. Ali slušaj me. Samo riječ. Moram. Danas mi se u srce zarinuo krvav nož, htio sam da prokunem dan na koji me majka rodila. Tmina mi pade na oči, kamen na srce, bilo mi je da se živ zakopam. Ali nevidena ruka trgnu me iz čame, ponese me pred tebe, djevojko. Da mi je put zakrčio rođeni brat, bio bih ga ubio. Karaj me da sam ušao kao zlotvor amo, karaj! Istina je. Htjedoh ti vidjeti samo kuću, opazih tebe. Srce me srvalo. Srce, Doro moja - koje čuva u sebi predragi zapis - ime tvoje. Šta mi je volja - šta snaga - šta pamet? Sve si samo ti, djevojko moja! Kad sam dozivao u pamet onaj blagi čas gdje ti suze ljubavi potekoše niz moje čela, misljah da je samo bio san - o raj, o bogu. Ali sad sam kod tebe. Ovo je tvoja ruka. Sad mi je dobro. Oj djevojko, nemoj da sve to i snom bude, reci, poboga živoga, da me voliš. Vjeri mi se da me iznevjeriti nećeš ma kako nas raskidali. I evo ti nevjeren plemičku podajem ruku da neću biti nego tvoj - i ne ugledao lica božjega ako nisam pošten i čist.

- Ne govori, ne govori, Pavle - odvrati djevojka dršćući kroz suze, - da, da, tvoja sam, ali ne govori, previše sam sretna! (Šenoa: 2002: 67)

Dora mu se baci u zagrljaj, trgnu se i pozdravi Pavla koji žurno pohita na konju, a na ćošku to sve promatra Đuro Garuc. Druge večeri kod Krupićevih se družio velik broj ljudi, a svi su znali za ljubav između Dore i Pavla, što su na kraju otkrili i njezinu ocu Petru. Ljutit i zgrožen, Doru je nazvao ženskim izrodom te je odlučio da će je poslati u Lomnicu da bude sluškinja, kako se nikad više ne bi vratila u Zagreb. Čokolin pak slavi svoju pobjedu i čvrsto odlučuje da Dora mora biti njegova.

Pavao napokon dolazi na Klarin dvor, a kada to ona čije, "licem joj zaigra krv, a očima plamen" (Šenoa, 2002: 88). Pavao se pri ulasku u dvoranu poklonio vojnicima i Klari te joj govori kako je došao zbog nekih računa za samoborske kmetove. Svi gosti tada odu, a Klara sretna poziva Pavla da prenoći, upoznaje ga sa svojom četverogodišnjim kćeri Ankicom, a

potom ga zove na večeru. U tom mu trenutku, dok ispija vino, priznaje da nikad nije voljela svog pokojnog muža te da za Pavlom vapi već dugo vremena, iako je suviše mlad.

Tada dođe ti u ove dvore, ranjen, bolan dođe. Ostavila te je svijest, mučila te vrućica. Za tih noći, kad je svaku dušu držao san, šuljah se tamnim trijemovima do tvoje ložnice. Ljudi rekoše: 'Obilazi duh!' I spazih te mlada kako si ležao krvav i blijed, ali lijep, o bože, lijep. Stavih ti vrele usne na čelo - i prvi put za moga života razlilo se mojim žilama nebesko čuvstvo ljubavi. I zakleh se na svetu hostiju da neću nego tebe, i prije da ću propasti u zemlju nego ne imati tebe. Pavle, badava tražih da razvežem sponu srca svoga pred tobom, ali danas mi dade sreća. Pavle, za tebe vrći ću na kocke i dušu i raj, tebi ću robovati, tebi dati dušu i tijelo! Uslišaj me! Uzmi! Primi me jer ja - ja te ne puštam!" Divljim zanosom, suznim očima klonu lijepa žena pred Pavla. Zlatni uvojci dodirnuše se njegova lica da ga je srce zazeblo. Tiho! Po sobi guču grlice, diše ljiljan i ruža, a milije od ruže Klarina kosa. Iz kuta šumi pljusak zlatnoga zmaja, kraj Pavla šušti svilena haljina. Nad glavom mu lebde zlatni anđeli ljubavi. Nestalni plamen voštanice baca blijedo svjetlo na sjajnu Klarinu put. Izvana cvrčak čudnu cvrkuće pjesmu, a kroz prozor gleda tamno plavetno nebo sa tisuću alem-očiju. Gle, gle na zidu Suzane! Ne pirnu li vjetrić bujnom joj kosom, tananom haljom? Ne prsnu li voda srebrnom pjenom? Ne planu li lotos plamnijim cvatom? A ona divna krasna, ne pregnu li skočiti pred mladca? Uzbuni mu se mozak, nestaje daha, bijesna mu žilama protječe krv. Svijest ga ostavlja. (Šenoa, 2002: 93)

No, u tom trenutku ugledao je pismo koje je Klari, po Grgi, poslao njegov otac Stjepko. Shvatio je da je sve pomno isplanirano kako bi ga Klara zavela, na što se on digne i kaže Klari da su njihovi računi svršeni. Na putu nazad sretno Jerka koji kad vidi Pavla progovori, iako se dotad mislilo da nijem. Ispriča mu sve što se dogodilo; kako su u Zagrebu saznali za Doru i Pavla, da će Arbanas Doru odvesti u Lomnicu i kako je Grga Čokolin sa Stjepkom Gregorijancem skovao plan i poslao Pavla s namjerom udovici Klari. Jerko mu priznaje da je on njegov brat po krvi, no rodila ga je različita majka, Jela, koja je pripadala kmetskom rodu i koju je Stjepko silovao. Priznaje Pavlu i da je bio zaljubljen Doru, da je pratio svaki njezin korak, no nakon što je shvatio da se njegov brat i Dora vole, borio se za njihovu sreću i odlučio im pomoći. Međutim, na njihovom im putu stoji lik fatalne žene - Klara - prijetvorna i podla

nesretna udovica. Bila je požuda brojnih muškaraca, osim onog kojeg je htjela, zbog čega se upravo njemu htjela osvetiti.

Njezin je lik svojevrsna kombinacija žene i muškarca, žrtve i krvnika, grješnice i svetice, ljepote i zla te snage i inteligencije. Klara čini nemoralne stvari te se iz zavodnice preobražava u smrtonosnu osvetnicu. Svojim težnjama unosi dramatičnost i napetost, a u ljubavnim patnjama detaljno izložen psihološki svijet. Od svih likova Šenoa je najdetaljnije opisao Klarin lik obrazloživši njezino djelovanje i karakter kroz neprestanu borbu za ljubavi koju joj nijedan muškarac nije mogao uzvratiti očekivanim intenzitetom (Zovko, 2017: 85, 86).

Poput Emme Bovary, uživala je u čitanju knjiga, no za razliku od Emme, zamišljala je drugačiji život, a zbog njezine kobne strasti i ljubomore sve su joj se ljubavne priče iz knjiga činile dosadnima i lažnima.

Banica čitaše knjigu po imenu "Amadis de Gaule", to jest "zanimive ljuvene zgrade viteza Amadisa iz Galije". Časak čitala, za časak bacila knjigu u kut. Kako i ne bi? Kako da banici ne dosadi fantastička ova priča? Njoj se htjelo života, prava, živa života. Njoj se htjelo svladati jednim hipom. A šta će joj jadni junak Amadis koji je dijelio boj sa mrkim divovima, sa zlobnim patuljcima, sa užasnim strašilima da izvojšti svoje zlato. Sve je to dosadno bilo. Spustiv glavu, skrstiv na krilu ruke zamisli se lijepa Klara. Šta si bila? Bogata gospa Grubarova. Šta si sada? Slavljena banica hrvatska. Ne, ne! Laž je - pusta laž! Šta si bila, šta si sada? Roba - pusta roba. Gdje ti je ljubav, gdje ti je srce? Je l' ti je cvijet mladačkih dana orosila suza ljubavi? Nije. Je l' ti je cjelov od srca ugrijao bujne usne? Nije. Krv je bila - pusta, bijesna krv, ništa drugo. Plaho dignu banica oči i pogled joj zape na slici. Evo ti života - ti si zlatna zmija - ti si Dalila. Klara skoči, u očima sinu joj suza. Zar nije mi poskočilo srce kad ga opazih? Ne htjedoh li ga ljubiti od srca - Pavla? Ta pala bih pred njega kao pred boga. A on me odrinu kao smet. Ali osvetiti se moram. Tu u mom srcu gori paklena iskra - njegovo ime. Osvetiti se moram. Osvetiti se? Je li ta paklena iskra mržnja, je l' ljubav. Ah, ljubav je, žarka, bijesna ljubav! Jer Ungnad, Ungnad je luda, Ungnad je medvjed, a žena mu je samo mila jer je žena. (Šenoa, 2002: 194)

Da ne izgubi moć i Samobor, zavodi novog bana Krsta Ungnada i postaje banicom, dok istovremeno tajno ljubi s markizom de Leronom. No, njezin je cilj jedini muškarac kojeg nije uspjela zavesti u svojoj potrazi za ljubavlju - Pavao Gregorijanec. Zbog njega naručuje Dorino ubojstvo nakon što sazna da je Pavao zaprosio njezinu ruku, iako ju je oštro odbio i otjerao od sebe. Na Dorinom pogrebu umire i njezina kuma Magda. U večernjim satima Pavao odlazi do Dorina tijela, tužan i slomljen.

-Ti si to? Moja ljubav, moja sreća, moj život. A sada mrtva, sada prah, sada ništa. U ovim ostancima obumriješe sve moje želje, moje nade. U grob ćeš, Doro, ponijeti moj život, a ja ću ostati - živ mrtvac! - I spusti usne na hladno čelo i poljubi djevicu zadnji put. (Šenoa, 2002: 218)

Vidi Klaru Grubarovu da Grgi Čokolinu plaća za Dorino ubojstvo i potom prilazi Dorinu tijelu nazivajući je svojom suparnicom: "Vrijeme će zacijeliti ranu, a ja ću ipak dobiti Pavla." Na to iz mraka izađe Pavao, uznemiren i šokiran novim saznanjem, brani svoju pravu i iskrenu ljubav prema Dori.

- Nikada nećeš, rugobo ženskoga roda! Evo Pavla Gregorijanca po treći put da se kune milim ovim ostancima da nikad više ženske glave zavoljeti neće, da dođe i anđeo s neba, ma se raspao u prah njegov stari i slavni grb. Evo Gregorijanca po treći put da ti kaže, oj paklena hudobo, da te mrzi, da te prezire, da bjega od tebe kao što se bjega od kuge. Ne diraj u svete ove ostanke, izrode pakla, ne muti kužnim dahom tomu anđelu rajskoga sna. Gledaj, oj, gledaj ovo nevino lice, pa se kameni kao zlotvor pred likom Gorgone. Gle, tu počiva moja sreća, moja nada, moj život, a sve to - sve satrlo je đavolskom himbom tvoje opako gujsko srce. (Šenoa, 2002: 218)

Klara mu priznaje da je ona naručila njezino ubojstvo zato što ga voli, iako to nije bila prava ljubav već puka opsesija i ljubomora zbog koje je Dora tragično završila. Pavao Klaru naziva preljubnicom, bludnicom i trovnicom zla srca, na što ona poludi.

- Da - reče, - istina je, Pavle! Ja sam dala otrovati Doru otrovom kojemu lijeka ne ima. Ali znadeš li zašto? Jer sam poludjela, pobjesnila za tobom. Ako se griješi namjerom, ja grešnica nisam. Nije mi pamet počinila taj grijeh, srce moje je griješilo. Da mi nije pošlo za rukom uništiti ovu djevojku, da si je grlio kao ženu, ja bih se sama

bila otrovala, jer dok sam ja živa, ne bih trpjela da te druga ljubi, i svaku bih otrovala koja te ljubi, ma je ti i ne ljubio. Ljubim te, Pavle, kao boga komu se grešna iznevjerih, a da s tobom mogu dijeliti jedan dan, jednu uru, jedan časak ljubavi, ispila bih čašu otrova do dna. Ako me mrziš, ako me prezireš, Pavle, osveti se!

- Neću, bludna ženo! Evo sami smo tu; ne vidi nas nitko. Tu mi je oštra sablja, tu leži zlato moje što si ga ubila. Da mi se hoće, zarinuo bih ti gvožđe u zmijsko srce tvoje, oprostio bih svijet živoga smrtnoga grijeha. Ali neću. Ovaj mač proslavih u slavu svoje vjerenice, ovaj mač podigoh za spas kršćanskoga svijeta, i prije bih sebi odsjekao desnu ruku, prije bih ga razlomio na dvoje nego da ga okaljам gadnom tvojom krvi; ja sam junak, ja nisam krvnik komu je zvanje pogubiti trovnicu. Ne, drugu ti namjenjujem osvetu. Idi, nosi sobom kroz vas vijek bludnu svoju strast kao vjekovitu neizlječivu ranu, neka te pali paklenim plamom, neka te mori vječnom žeđom, i kad ti lica uvenu, i kad ti se tijelo isuši, neka bukti još u tvome srcu bijes kao vatrena gora. A kad tihom noći ustražiš u snu počinka, neka stane preda te ovo nevino dijete blijedo i suznim očima, a ove oči neka naperi na tvoje vrelo srce kao leden nož. Gini i živi, živi i gini. Prokleta bila do groba i preko groba! (Šenoa, 2002: 219).

Kako ističe Zovko, ljubav uz lijepa osjećanja nosi i nerazumne oblike ponašanja: "Ovisnost o sebi i svome partneru čovjeku daje agresivnu želju za otklanjanjem svih preprjeka čineći najveća zla. Na takav način Klara želi nadoknaditi svoj nedostatak ljubavi" (Zovko, 2017: 84).

Pavlova ljubav prema Dori Krupičevoj, "plemenitu po srcu, po rodu građanku" (Šenoa, 2002: 193), iskrena je, čista i nesebična, a on sam tvrdi da ga je promijenila na bolje.

Pamtiš li me kakav bijah prije? Divljak, silovit besposlica. Što je meni bio zakon, šta vjera? Trice. Landah po svijetu kao izgubljena ovca. Ali netom spazih Doru! Kao da je sunce sinulo u mojoj duši! Vidio sam jasno kakav moram biti, a kakav ne biti. Nestade bijesa i grijeha, a u mom srcu pojavi se sveti, blagi mir i vjera u boga, u ljubav. Kao da me je nadahnuo svet duh, skočih na noge junačke i podignuh sablju da lijevam krvcu za dom, za svetu vjeru kršćansku. Sad sam bolji, sad sam kroći, sad sam čovjek, a sve – sve to učini blaga, skromna građanska djevojka. (Šenoa, 2002: 193).

Dori i Pavlu važno je da se vežu brakom i pred Bogom, a u vrijeme radnje romana muškarci su se udvarali ženama i posjećivali ih kroz dan u njihovoj kući pred svjedocima, dok ih ne bi zaprosili. No, nisu smjeli imati ikakav kontakt budući da nisu bili oženjeni pa je, kada su shvatili da žele provesti život jedno s drugim, Pavao otišao svećeniku kako bi ga zamolio da ih vjenča.

Međutim, na njihovom se putu pojavi nezadovoljna i posesivna Klara. Uvjeren je da je riječ o pravoj ljubavi, iako je ta ljubav, odnosno njezina predodžba zapravo odraz njezine samoće; ne preza ni pred čim da dobije što želi, makar trebala i ubiti, odnosno naručiti ubojstvo. Zbog Pavla zaboravlja sva moralna načela, ne razlikuje dobro i zlo niti se od zanosu i požude pita je li njezino ponašanje u skladu s društvenim normama. Primjerice, psihologinja Krizmanić tvrdi da u trenucima ludila zbog neostvarene ljubavi razlog te neuračunljivosti može biti samoća, pa osoba u tom zanosu postaje nepromišljena i, poput Klare, ne bira sredstva kako bi došla do cilja.

Vrlo često to je snažna usamljenost, vrijeme koje prolazi u samoći (...) Katkad se ti slobodni ljudi (muškarci ili žene) jednostavno zaljube, pa im jedan dan proveden s osobom u koju su zaljubljeni znači više od svih moralnih načela, materijalnih postignuća, ugleda ili časti. (...) Zapravo bismo svi trebali znati da nas nesreća, kao i sreća, često čini nekritičnima, nepromišljenima, neopreznima, neobazrivima prema drugima, pa da se stoga u takvim stanjima ne bismo trebali upuštati ni u kakve nove veze, niti u samom postojanju tih stanja tražiti isprike za ono što činimo. (Krizmanić, 2011: 96).

Nijedna od ljubavi u romanu nije završila sretno. Jerko, koji je bio istinski zaljubljen u Doru, skrivajući se pratio svaki njezin korak, žrtvovao je ljubav zbog brata i učinio sve kako bi mu pomogao da njih dvoje budu zajedno. Pavao i Dora poticali su jedno drugo da budu bolji, hrabriji i da se bore za svoju nevinu, mladu i naivnu ljubav. Predodžbu iskrene i uzvišene ljubavi uništava ona razorna, pakosna i posesivna koja ljude, kako navodi Krizmanić u citatu, čini nepromišljenima i uništava sve pred sobom, od "počinitelja" do "žrtava". Iako je ljubav uzvišena i predstavlja istinsko dobro koje zaljubljeni žele okruniti pred Bogom, gruba stvarnost ipak zatvara vrata toj mogućnosti.

Spomenula sam već zapadnu kulturu u kojoj je uobičajeno da ljudi misle da mogu birati partnera na temelju vlastitih romantičnih osjećaja, a ne na temelju, primjerice, društvenih odnosa i obveza. Preteča toga je ideja dvorske ljubavi, objašnjava psihologinja Maričić, u kojoj se vitez bori za gospinu ljubav, primjerice u srednjem vijeku ili u književnom djelu, no ta ljubav se nikada ne može ostvariti u punom smislu jer gospa, ističe naša sugovornica u primjeru, mora ostati predmet obožavanja te biti statusno iznad njega.

„Kada bi se oni, teoretski, oženili, takav odnos bi nužno prestao, jer bi mu ona kao svome mužu bila podređena. Ovakva ideja o "udaljenoj" i "nemogućoj" ljubavi kasnije je razrađena u idejama mnogih pisaca, a time je i djelovala na čitatelje. No, ne smatram da je ljubav danas mit niti da društvo može biti odgovorno za manje ozbiljno poimanje partnerskih odnosa. Svaki pojedinac odgovoran je za odnos prema sebi i prema svome partneru; mnogi i danas žive trudeći se oko trajnih odnosa, samo što mediji više vole prikazivati one koji ljubav prikazuju kao "potrošnu robu". Jest da su razvodi postali učestaliji, ali to je vezano uz različite sociološke procese. No, na kraju sve uvijek završava na osobnoj odgovornosti pojedinca za vlastiti odnos prema partneru.“ (Jelena Maričić, lipanj 2018.)

Ovom analizom psihologinje možemo objasniti i odnos Pavla i Dore, ispunjen mladom, naivnom, ali u tom trenutku čistom prvom ljubavi u zanosu koja se, kako smatra Maričić navodeći u citatu, ne može u potpunosti ostvariti zbog različitog društvenog statusa; ona je građanska djevojka, a on plemić. Šenoa je ljubav prikazao romantičarski - uzvišenom i snažnom - no bilo bi krivo pretpostavljati je li bila riječ o pravoj ljubavi ili predodžbi ljubavi s obzirom na tragičan završetak, kao i činjenici da su Dora i Pavao suviše mladi, naivni i neiskusni da bi osjetili pravi plam ljubavi.

8. Ante Kovačić: *U registraturi*, 1888.

Realistički roman književnika Ante Kovačića *U registraturi* izlazio je u Vijencu tijekom 1888. godine u nastavcima, a u knjizi je izašao u izdanju Matice hrvatske tek 1911. godine. Kovačić se u romanu bavio socijalno-društvenim prilikama koje određuju životni cilj glavnog lika. U romanu pratimo dnevnik darovitog zagorskog dječaka i intelektualca Ivica Kičmanovića koji se mlad doselio u veliki grad; iz priproste sredine sela u gradsku sredinu punu bluda. Radio je kao registrator i dnevnik je vodio do svoje smrti, odnosno dok nije poludio i zapalio ured u kojem je radio. Roman počinje dijalogom spisa iz ureda od kojih jedan, koji sadrži Ivičin roman, dolazi u ruke pripovjedaču i tada otkrivamo kako je tekao Ivičin život od obiteljskih i školskih uspomena do odlaska u grad, susreta s Laurom i ostalim likovima, zatim njegov osobni razvoj, odnos između sela i grada i odlazak neshvaćenog seoskog intelektualca u drugačiji svijet i okolinu.

Onaj Kičmanovićev roman tipični je roman razvitka i obrazovanja te obiluje socijalnim nabojem. To je priča o rađanju moderne inteligencije, o mučnom dolasku seljaka u grad. (...) *U registraturi* je krvava priča, crni roman u kojemu sva lica pred čitateljem izginu. (...) *U registraturi* je crna slika hrvatskoga društva, knjiga u kojoj su ismijani kao nikad do tada visoki crkveni i društveni mecene. (Prosperov Novak, 2004: 112)

Upoznajemo, dakle, život činovnika Ivica Kičmanovića u registraturi koju vodi. Prašnjavi spisi razgovaraju, a glavnu riječ vodi najvažniji spis Registar, popis svih ostalih spisa. Registar smiruje i stišava sukob između „starih“ i „mladih“ spisa, no tada im riječ uzima Životopis Ivica Kičmanovića koji je stajao u registratorovu stolu. Drugim spisima objašnjava da želi riječ zato što je registrator napisao *Svemu će biti kraj*, nakon čega počinje radnja romana. Ivica je tijekom svog školovanja, kako je bio bistar i nadaren, živio kod svog dobrotvora Mecene, gdje upoznaje fatalnu Lauru, Meceninu *štićenicu* koja određuje Ivičinu sudbinu i životni put.

Iako je *U registraturi* realistički roman, upravo lik fatalne žene Laure ima izvorište u poetici romantizma; riječ je o romantičarskom liku u realističkom prikazivanju zbilje jer je Laura ta koja oživljava radnju i donosi zaplet i dramatičnost zato što je njezin život obavijen intrigama i tajnama.

Kako piše Tihomil Maštrović, likovi žena u Kovačićevim prozama su hipersenzibilne, "naglašene putenosti, često romantičarski predočene" (Maštrović, 2010: 388). Kovačić je rado, ističe Maštrović, pisao o ženama koje su znale iskoristiti muškarčevu strast da bi ga podredile svojim željama.

Žena je kod Kovačića u pravilu simbol udesa i sudbine glavnih junaka. Lik fatalne žene (...) svoju punu literarnu oblikovanost dobit će kroz fascinantn i romantičan lik Laure u piščevu najboljem romanu *U registraturi* (Maštrović, 2010: 388).

Laura za Ivicu postaje fatalna već pri prvom susretu. Tada prvi put osjeti poljubac žene koja nije njegova majka i žene čija ga je ljepota osvojila.

...i mi se uhvatismo za ruke i dugo se tako držasmo, ne progovorivši ni jedno ni drugo... Ja oćutjeh da postajem neko drugo, novo biće. Duša mi se zanjela daleko, daleko preko brda i dolina tamo u naše seljačke bregove i lugove. Ah, da nam je tako biti zauvijek samima... I snatreći tako opet je pogledah. Ona bijaše udubljena u misli, a lišće vidjelo joj se tako nevino, tako svježe i nježno... (...) Oćutjeh neki novi, neopisivi život u sebi. Sam se čas naslađivah tom iznenadnom promjenom, čas opet gorćivah nekim tamnim, turobnim, dalekim i neizvjesnim slutnjama... (Kovačić, 1999: 161)

Kada ju je pitao o njezinu podrijetlu i je li ona Mecenina štićenica ili rođakinja, ona se naljuti na njega, no zato što mu ne želi lagati i razbiti sve iluzije. Nakon Ivičina dirljiva pisma da mu nedostaje ona shvaća koliku dominaciju i moć ima. Lijepa, tajanstvena, dominantna, zla i lukava, smatra se idealom ljepote, no istovremeno i ženom koja razara tuđe živote. Ona predstavlja simbol poroka kao realan lik, otjelovljenje Kovačićeve vjere u sudbinu-fatum, uvijek neugodnu i tragičnu. Zato je njezin slučaj i najtragičniji; od teškog djetinjstva do podrijetla koje do samog kraja ostaje tajna.

Laura je tipičan lik "crne romantike", njezin kontradiktoran identitet i tajanstveno podrijetlo stvaraju napetost povezanu s pitanjima tko je ona, odakle dolazi, što želi, odakle joj takva moć. Defeminizirana je i demonizirana, ona je udes, kob, fatum koji sve upropaštava. Personifikacija je destruktivne sile, inkarnacija zla i usuda, ali i simbol

potisnutih trauma, kompleksa i moralnih dvojbi onog vremena.
(Dobričević, 1999: 11).

Laura je kobna za svaki muški lik, počevši od Ferkonje, Ivice, svog zaštitnika Mecene za kojeg se ispostavi da je njezin otac, te Mihe, čime dobivamo nekoliko ljubavnih trokuta. Svi događaju odvodili su je u vlastitu suprotnost, smatra Sanja Zolić Neralić u metodičkoj obradi, a karakterizira je i mutno podrijetlo, ekstremnost osjećaja i nedokučiva sudbina. Ubila je svakog svojeg ljubavnika, uključujući i Mecenu, za kojeg je saznala da joj je otac nakon što je pročitala pismo u njegovu kovčegu.

Dakle, Ivica je živio kod Mecene gdje je i upoznao njegovu štićenicu Lauru, no kad ih jednom je sreo zajedno u sobi, Mecena otjera Ivicu, razbolio se i nije bilo znakova da će preživjeti. Laura je jedne noći zamijenila njegov lijek za žučkasti prašak zbog čega je preminuo, a ona je za to vrijeme iz njegovih pretinaca uzela sav novac i premjestila ga u svoju sobu. Žoržu je kasnije rekla da pazi na Mecenu, a vrećice s novcem spremila u sanduk. Žorž otišao do Mecene i shvatio da je mrtav te od šoka bacio dogarajuću svijeću zbog koje se cijela kuća zapalila. U bijegu su uzeli Laurinu škrinju, a nakon požara i Mecenine smrti bili bogato nagrađeni za svoju odanost. Pritom je Laura danima glumila tugu, a zatim se pojavila na vratima Ivičinog doma i oduševila sve u selu te novčano pomogla Ivici i njegovoj obitelji. No, selu se nije svidjelo što Ivica i Laura nisu oženjeni već u slobodnoj vezi, a na Ivičin upit da odluči što želi, Laura odbija ideju braka i kaže mu neka ode u grad školovati. Počela je prijateljevati s Mihom, a Ivičina majka vidjela ga je kako izlazi iz Laurina doma. Ivica je za to vrijeme saznao od Žorža što je sve Laura radila za Mecenina život i što se događa s Mihom, poslao joj pismo u kojem se zauvijek pozdravio s njom, nazivajući je zločinkom i prilježnicom. Nju to pismo nije uopće dotaklo već je planirala što dalje. Otrovala je ubrzo Mihinu ženu Justu, preselila se k Mihi, a nakon što je zbog nje napustio svoj posao, otišli su živjeti u dvorac gdje ju je dvorila sama Anica, koja je Lauru znala i upitati što je s njom i Ivicom. Miha je na jednom od svojih brojnih putovanja upoznao jednookog Ferkonju i pozvao ga da dođe živjeti s njim, a on i Laura odmah su se prepoznali. Ferkonjina žudnja za Laurom i dalje je bila "živa" nakon toliko godina otkad se nisu vidjeli, pa joj je zaprijetio da mora biti njegova ili će oboje umrijeti. Osjećajući da iz Ferkonje može izvući korist, pokorila mu se, no istovremeno joj je Miha, koji je shvatio da Ferkonja i Laura dijele prošlost, rekao da se mora udati za njega ili će prekinuti sve veze s njom. No, Laura je imala drugačiji plan. Trovala je Mihu dok je bolestan ležao u krevetu i čekala da zauvijek izdahne kako bi pobjegla s novim ljubavnikom Ferkonjom i svim Mihinim

bogatstvom. Ferkonji je rekla da uguši Mihu, no kako je Miha bio jači, oboje su ga trebali ubiti, a potom su natovarili njegovo tijelo i kovčege na kola te otišli. Nakon dvije godine odlučili su uzeti Mihino bogatstvo i novac koji su sakrili u špilji. Izvadili su sve kovčege, no Ferkonja je na Laurin zahtjev krenuo prema ponoru po još koju vrećicu s blagom. Kada se približio ponoru, Laura ga je gurnula te je nakon i tog ubojstvo odlučila početi pošten život nakon što je kao hajdučica harala po selima sa svojom bandom, palila kuće i pljačkala ljude. Sjetila se svoje ljubavi Ivica, jedinog kojem nikad nije nautila te se s njim sastala u jednoj krčmi prerusena u muškarca. Slomila se, pala pred Ivičine noge, molila ga za oprost i da je primi nazad, klela se u svoju ljubavi, no Ivica ju je odgurnuo od sebe, ponovio da je zla te da je on sada s Anicom. Ogorčena Laura zaklela se Ivici da neće biti sretan ni sa jednom ženom ako to nije Laura. Uništila je svakog od svojih ljubavnika; u njima je vidjela tek novčanu korist, puku strast i odmak od dodade.

Laura je sadistički uživala u svakom uništenju na svom putu, bilo da je riječ o muškarcu ili ženi kao žrtvi; njezin je primarni cilj bilo mučenje u kojem je osjećala zadovoljstvo. Primjerice, ženama bi nakon ubojstva odrezala grudi.

Drugi važni sloj Kovačićeva romana je obuzet demonskom pojavom hajdučice Laure, najfatalnije žene hrvatske književnosti koja posjeduje zmijsku zlobu i anđeosku dobrotu i koja idilični svijet djetinjstva Kičmanovičeva i prve nemire urbanog šoka učas preobrtati u urnebesni i pakleni prostor fatuma. (Prosperov Novak, 2004: 112)

Fromm smatra da se sadistički tip osobe želi spasiti svoje osamljenosti i osjećaja utamničen tako što drugu osobu čini sastavnim dijelom sebe, a što Laura i radi s Ivicom, Ferkonjom, Mihom i Mecenom.

Ona uveličava i podiže sebe, udružujući se s drugom osobom koja je obožava. Sadistička je osoba isto tako ovisna o podložnoj osobi kao što je ona ovisna o njoj. Nijedna ne može živjeti bez druge. Razlika je jedino u tome što sadistička osoba zapovijeda, izrabljuje, vrijeđa, ponižava, a što je mazohistička osoba izrabljivana, vrijeđana, ponižavana. To je znatna razlika u realističkom smislu; u dubljem emocionalnom smislu razlika nije toliko važna koliko ono što im je objema zajedničko. (Fromm, 1986: 24, 25)

Međutim, u svakom je trenutka svjesna svog nemorala, što radi te da će je jednom dočekati sud društva i naposljetku smrt kao kazna.

Ivica se uspijeva osloboditi njezina utjecaja, a tada otkrivamo njezinu ćud i karakter te želju za osvetom. Iako zla i razvratna, ona je emancipirana i slobodna žena koja bježi iz okova društva i nametnutih uloga, i to još od malih nogu. Odbija brak s bilo kojim od svojih udvarača. Zaljubljeni Ivica volio je Lauru i želio je oženiti, stupiti s njom u brak pred Bogom, uz pritisak sela koje nije blagonaklono gledalo na njihov zajednički vanbračni život; puni su predrasuda i zlih jezika.

I takva ti je svjetina, takvi su ti ljudi, Lauro moja! Najprije ti šapuću i namiguju, onda sliježu ramenima i pokimavaju glavama, zatim šušte i šume, pa tada glasno i bijesno udare u bubnjeve i talambase. Konačno zagrme i zazvižde grozno poput oluje i prospu kruti grad na naše glave. Evo, tako ti je s nama, dok nam je živjeti i biti među ljudima koji se hvastaju imenom "pravih i dobrih kršćana". Ti me, Lauro, shvaćáš i razumiješ. Da ne pomućujemo vedrih i mladih dana ljubavi, da ne ogorčimo taj krasni i rajski život, valja nam što prije odlučiti: ili se umah vjenčajmo i stupimo u brak, te tako udovoljimo i Bogu i ljudima (...) (Kovačić, 1999: 353).

Fatalne žene ne vole osjećaj emotivnog niti fizičkog ropstva i pripadanja već žude za slobodom, lutanjima i ne privlači ih ideja obiteljskog života, što i vidimo kada joj Ivica govori da je želi oženiti. Odlikuje ih lukavost, razvratnost, egoistična hrabrost i činjenica da nemaju što za izgubiti. Vlastito im je zadovoljstvo jedini cilj pa upropaštavaju tuđe živote, stoga i završavaju tragično. Njihova predodžba ljubavi je ona strastvena, zabranjena, koja u njima izaziva poriv da se bore, a ta je ljubav lažna jer fatalne žene, dok ruše ostale muškarce na putu, žude za osvetom i nerealnom ljubavi prema onom koji ih ne želi, kao Laura Ivicu, kao Klara Pavla. Najčešće predstavljaju najdublje i najmračnije muške erotske fantazije koje iskorištavaju kako bi im se osvetile.

Laura Ivici, za vrijeme njihova boravka i zajedničkog života na selu, kao, kako primjećuje Brajović, *(proto)feministička figura*, govori da će zauvijek "živjeti, ljubiti i obožavati slobodno". Ona je za "patrijarhalne konvencije neka vrsta erotski zastrašujuće zavodnice koja u svom ljubavno satirućem arsenalu ima neslućene i kobne mogućnosti" (Brajović, 2018: 45).

Ivica je svjestan što prava ljubav znači te da ona sa sobom nosi brojne nedaće koje dvoje ljudi zajednički trebaju prebroditi.

Zar se mi nikada ozbiljnije ne porazgovaramo o samima sebi? Zar svaka spomen na buduće dana već raskida nagoni na suzu i jecanje? Pa kako da mi danas-sutra snosimo trpke i gorke časove života svoga, kad već u razmišljanju, u razgovoru klonemo duhom, smalakšemo i očajavamo? (Kovačić, 1999: 355)

Naposljetku Ivica shvaća koliko je Laura, kao njegova prva ljubav, imala utjecaja na izgradnju njegovog karaktera, budući da je u odnos ušao nezreo i djetinjast, ali svjestan je i koliko je bila kriva njegova predodžba o toj ljubavi. On je bio zadivljen i opčinjen njezinom pojavom, ali ne i njome jer, kako je bila dobra glumica, nitko je nije istinski poznao, stoga ni njegova ideja ljubavi nije mogla biti stvarna. No, ljubav između Ivica i Ane, koja je završila crkvenim brakom i zatim "krvavom svadbom", bila je prava i iskrena, no tragična.

Istaknut je i primjer bračnog preljuba, odnosno plodova tih preljuba zbog kojih su likovi hereditarno opterećeni, poput Mecene i Laure. Primjerice, Mecena je bio plod bračnog preljuba, a on kasnije siluje Doru, najljepšu ženu u selu koja se udala za drugog. Dora se zbog silovanja psihički slomila i lutala uokolo te je na kraju rodila Lauru koju su predali drugoj, bolje situiranoj obitelji. I Lauru je Ferkonja gotovo silovao, zbog čega ona zauzima osvetnički gard protiv muškog roda..

Otvoreno je na kraju priznala svoju krivnju i nedjela koje je učinila nakon što je postala hajdučica Lara, a kada su je ubili, iz nje nije poteklo ni kapi krvi.

Ona kao da osvećuje svoju majku, ali se osvećuje nedužnomu. Odnos prema Ivici naglasio je odvratnost odnosa prema Meceni. Stalno lavira između zločina i kreposti, bluda i mržnje, ponosa i ludila, bahatosti i strasti, strasna je i bešćutna, hirovita i senzibilna, puna unutarnjih sukoba. (...) Od svih je tražila više nego što su joj mogli dati. Njezin je najveći zločin što je željela ostvariti pravo na pun i iskren život, na istinsku ljubav i dobrotu. Njezina je tragika u tome što je pokušala prkositi sudbini (Zolić Neralić, 1999: 450, 451).

Psihološka analiza potvrđuje da je takav tip osoba destruktivan i autodestruktivan.

U psihologiji postoji fenomen "fatalne privlačnosti", a on se odnosi na činjenicu da iste one osobine koje nas privuku osobi, na kraju postanu razlog prekida. Primjerice, osoba je drugačija od nas, ekstremna u nekoj osobini, doživljavamo je jedinstvenom u odnosu na ostali ljudski rod... No, upravo to što ju je u početku veze činilo tako posebnom, kasnije je uzrok problema i sukoba, a često i prekida. (Maričić, lipanj 2018.)

Kako Tatjana Dobričević ističe u predgovoru romana *U registraturi*, kritičari su Kovačiću zamjeri upravo zbog fatalnog lika Laure, koja predstavlja kob i udes, stoga je Katolički list, službeno glasilo zagrebačke nadbiskupije, tiskao 13. prosinca 1888. godine oštar napad anonimnog kritičara u kojem uredništvu Vijenca predbacuje da truje hrvatska srca objavljivanjem takvog štiva.

Dakle, zbog društvenih normi i poimanja žene, lik fatalne žene predstavlja bunt i odbacivanje zakona patrijarhalnog društva jer se lik fatalne žene odluči, iako najčešće iracionalno, boriti za sebe.

Mnogi su ocjenjivači Kovačićeva djela u njezinoj destruktivnoj erotskoj naravi prepoznali metafizičku borbu spolova. Njezini postupci otkrivaju želju za prekoračenjem dopuštenog i konvencionalnog te prijelaz u sferu zabranjenog i tabuiziranog. Njezinim likom motiv fatalne žene u hrvatskoj književnosti doživio je kulminaciju. (Dobričević, 2002: 11)

Posesivna Laurina ljubav, koja je uništila Ivičinu priliku za onu iskrenu s Anicom, bila je kobna i posthumno jer je Ivica, kada su u njegov registar stigli kazneni spisi o hajdučici La(u)ri, propio se, uzeo te spise i zapalio cijelu registraturu.

9. Kršćansko poimanje ljubavi, bračnog odnosa i žene

Europa je od svojih početaka, povijesti, politike do kulture i književnosti nikla na temeljima kršćanstva, stoga smatram da je važno obraditi ljubav, brak te uloge muškarca i žene u kontekstu kršćanskog bračnog života kako bismo detaljno obradili temu ljubavi, s obzirom na to su likovi u djelima koja sam analizirala u braku ili usko povezani s vjerom i Bogom. Naime, Emma i Bovary te Ana i Karenjin u crkvenom su braku, Ivica i Laura u slobodnoj vezi dok se Pavao udvara Dori i prosi njezinu ruku. Pavao i Ivica svoje odabranice žele odvesti pred oltar i sklopiti brak pred Bogom, stoga je u djelima snažno prisutno kršćanstvo i vjera.

Bračni par oblikuje "intimnu zajednicu života i ljubavi, koju je Stvoritelj utemeljio i providio vlastitim zakonima", a koja se "sazdaje bračnim savezom to jest osobnim neopozivim pristankom." (Katekizam Katoličke Crkve, 1994: 577). Oboje se daju potpuno jedno drugome i čine jedno tijelo. Kako je riječ o trajnoj i isključivoj vezi, Savez koji su slobodno sklopili nalaže supružnicima dužnost da ga zadrže jedinstvenim i nerazrješivim.

Temelj bračne ljubavi je i spolnost, "usmjerena k supružničkoj ljubavi muškarca i žene (...), znak i zalog duhovnog zajedništva. (...) muž i žena jedno drugomu predaju činima svojstvenim i isključivim supružnicima, nije nešto tek biološko već zadire u jezgru ljudske osobe kao takve. Ona se na uistinu ljudski način ostvaruje jedino ako je sastavni dio ljubavi kojom se muž i žena potpuno zalažu jedno za drugo sve do smrti" (Katekizam Katoličke Crkve, 1994: 579). Ivan Pederin u svom radu naglašava da se spolnost razlikuje kod ljudi i životinja pa je tako, ističe, čovjekov spolni nagon jači od životinjskog, no kod životinja je svrha spolnosti isključivo reprodukcija. Budući da se ljudska bića od životinja razlikuju razumom, svaki čovjek ponaosob bira životni cilj i vlastitu svrhu. Primjerice, Ana, Klara i Emma u braku predstavljaju domaćice koje imaju djecu i brinu o njima, za razliku od Laure koja prezire takvu ideju života i bira slobodu. Nadalje, Ana voli svog sina i brine o svojoj kćeri, iako prema njoj ne osjeća privrženost, Laura odlučuje da se ne želi udati, a Emma smatra da su žene podređene te da nisu slobodne kao muškarci, pa žali što je rodila žensko dijete.

Međutim, iz kršćanske perspektive, muškarac i žena jednaki su pred Bogom. Adam i Eva stvoreni su na sliku Božju čime i počinje stvaranje svijeta, kako je zapisano u Knjizi postanka te ni na koji način nijedno od njih nije manje vrijedno.

I reče Bog: "Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci - svoj zemlji - i svim gmizavcima što puze po zemlji!" Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. (Knjiga Postanka, 1. Stvaranje svijeta, 1991: 1)

Glavne junakinje djela koja analiziramo dvije su udane žene - Ana i Emma - koje su počinile preljub, stoga valja napomenuti da, iako su bile osuđivane zbog svog grijeha, kršćanski nauk govori o praštanju, iako je crkveni brak svet i iako je preljub teški grijeh protiv naravnog zakona. Također, društvo ih osuđuje i jer je riječ o ženama koje bi se trebale ponašati moralno, u skladu s kršćanskim zakonom te se brinuti samo o svojoj djeci i svom mužu; to isto kršćansko društvo koje ne živi po kršćanskim zapovijedima već je puno zlih jezika. Naime, Biblija govori o preljubnicima kroz primjer u Evanđelju po Ivanu.

Preljubnica

Iv 8,1-11

Isus se uputi na Maslinsku goru, a u zoru se opet pojavi u hramu. Sav je narod dolazio k njemu. On sjede i poče ih učiti. Tada književnici i farizeji dovedoše neku ženu uhvaćenu u preljubu, postav je ispred sviju te mu rekoše: "Učitelju, ova je žena uhvaćena u samom činu preljuba. Mojsije nam je u Zakonu naredio da takve žene kamenujemo. A ti što veliš?" To su rekli da ga stave u nepriliku, kako bi ga mogli optužiti. A Isus se sagnu i poče pisati prstom po tlu. A kako su ga i dalje ustrajno pitali, uspravi se te im reče: "Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci kamen na nju!" Zatim se opet sagnu i nastavi pisati po tlu. A oni, kad to čuše, počeše izlaziti jedan po jedan, počevši od najstarijih. I ostade sam Isus sa ženom koja bijaše stala ispred sviju, te se uspravi pa je upita: "Ženo, gdje su? Nitko te ne osudi?"

"Nitko, Gospodine", odgovori ona. "Ni ja te - reče Isus - ne osuđujem. Idi i od sada ne griješi više." (Biblija, Evanđelje po Ivanu, 1991: 1021)

Osim preljuba i bluda, prema Katekizmu Katoličke Crkve, među najveće grijeha ubraja se i rastava braka. Primjerice, Ana Karenjina i Aleksej Aleksandrovič Karenjin bili su crkveno vjenčani, no Ana je od njega tražila rastavu nakon što je protjerana i nakon što je otišla s Vronskim u Italiju, odričući se svega pa i vlastita sina. Katekizam Katoličke Crkve među grijeha protiv ženidbenog dostojanstva navodi preljub, rastavu, rodooskrnuće i slobodnu vezu, kao i

brak nakon rastave. Do tog drži i Aleksej Aleksandrovič koji kaže da kao čovjek koji vjeruje u Boga ne može u nečemu tako važnome i nerazrješivom postupiti "protiv kršćanskoga zakona" (Tolstoj, 1996: 340). Ana Karenjina osjećala se ogorčenom i razočaranom upravo zato što je su njezina muža svi smatrali uzvišenim jer "on je kršćanin, on je velikodušan (...), kažu: religiozan, moralan, čestit, pametan je to čovjek" (Tolstoj, 1996: 350). No, to zaista i jest tako prema Katekizmu Katoličke crkve, u kojem se ističe da osoba koja je žrtva preljuba i rastave ne krši moralnu zapovijed ako je bila vjerna, kao na primjeru Karenjina i Ane, one koja je svjesno sagriješila.

Moguće je da jedan od supružnika bude nevina žrtva rastave proglašene građanskim zakonom; on tada ne krši moralnu zapovijed. Velika je, naime, razlika, između supružnika koji se iskreno trudio da bude vjeran sakramentu ženidbe, a vidi da je nepravedno napušten, i onoga koji, zbog teške svoje krivnje, ruši kanonski valjanu ženidbu (Katekizam Katoličke Crkve, IV. Grijesi protiv dostojanstva ženidbe, 1994: 585).

U Evandjelju po Mateju Isus je s farizejima razgovorao o tome je li razrješenje braka dopušteno.

On im odgovori: "Zar niste čitali da ih je Stvoritelj, kada ih u početku stvori, 'stvori muško i žensko', i da je rekao: 'Zato će čovjek ostaviti oca i majku te će prionuti uz ženu svoju, pa će oboje biti samo jedno tijelo'? Prema tome, oni nisu više dva, nego jedno tijelo. Dakle: što je Bog sjedinio, čovjek neka ne rastavlja!" (...) A ja vam kažem: tko otpusti svoju ženu - osim zbog bludništva - te se oženi drugom, čini preljub; i tko se oženi otpuštenicom, preljub čini." (Biblija, Evandjelje po Mateju, Nerazrješivost ženidbe, 1991: 953)

"Čuli ste da je rečeno starima: 'Ne čini preljuba!' A ja vam kažem da je svaki koji s požudom pogleda ženu već - u svom srcu - s njom učinio preljub. (Biblija, Evandjelje po Mateju, Preljub, 1991: 940)

Također, u Prvoj poslanici Korinćanima, u 2. poglavlju, 7. redak, stoji da "ako koji brat ima ženu nevjernicu koja pristaje da živi s njim, neka je ne otpušta! A žena koja ima muža nevjernika koji pristaje da živi s njom, neka ne otpušta muža, jer muža nevjernika posvećuje žena, a ženu nevjernicu brat kršćanin. (...) Ali ako nevjernička stranka traži rastavu, neka se

rastavi! U takvim prilikama nije ropski vezan brat ili sestra. Štoviše, Bog nas je pozvao da živimo u miru." (Biblija, Prva poslanica Korinćanima, 1991: 1079)

Dakle, iako je u kršćanskom tumačenju ljubav najuzvišenija, a brak zajedništvo kojem je Bog svjedok i koje je po kršćanskim zakonima nerazdvojivo, u ovim djelima dolazi do grijeha – bluda u slobodnoj vezi, preljuba i traženja rastave. Grijeh, unutar i izvan konteksta kršćanstva, postoji. Smatram da univerzalni moral korespondira s kršćanstvom, samo što ga onaj koji nije kršćanin ne zove tako, primjerice ubojstvo kao univerzalni grijeh. Teolog Goran Friedrich tvrdi da postoji moralni zakon koji ne ovisi samo o kršćanstvu već je urođen u svakom čovjeku; osjećaj da je nešto samo po sebi krivo, poput moralnog kompasa usađenog u nutrini čovjeka. Slično smatra dr. sc. Anto Mikić, teolog, koji podsjeća da koncept grijeha postoji i u drugim religijama, čak i u antičkoj civilizaciji. Mikić zaključuje da u filozofiji u pravilu nema "grijeha" već je riječ o neetičnim postupcima, no da je grijeh kao takav primarno religijski koncept.

U mnogim drugim religijama također postoji koncept grijeha. Čak i u antičkoj civilizaciji te u književnosti različitih nadahnuća. Što se kršćanstva tiče, i ateisti mogu počiniti grijeh, makar i ne prihvaćali Boga i njegove "zakone" jer u sebi imaju glas savjesti, koji im – makar i mimo njihove volje – govori da je nešto dobro, a nešto drugo zlo (Mikić, rujana 2018.)

U svom radu o pitanju krivnje i grijeha u suvremenoj književnosti, Drago Šimundža dotaknuo se nove književnosti, za koju kaže da se našla na istom procijepu poput suvremene filozofije: "ili prihvatiti apsolutnu slobodu čovjeka, odbacujući sve dosadašnje moralne stege, a s time i razliku između dobra i zla, ili pak prihvatiti etički svijet vrednota, a s njime i krivnju i grijeh kao odstupanje od tih vrednota" (Šimundža, 1974: 268). Autor zaključuje da su grijeh i krivnja bili i ostali sastavni dio literature i ljudskog života.

Grijeh je, dakle, česti pratilac suvremenih književnih ostvarenja. Kao sastavni dio ljudskog egzistencijala, on je u stvari i sastavni dio literarnih djela. Taj grijeh međutim, suvremena literatura promatra s raznih gledišta. Kao što su općenito u životu ta gledišta najčešće podijeljena i opet izmiješana, tako se to događa i u današnjoj književnosti. U svakom slučaju, činjenica je da se, općenito rečeno, i u literaturi grijeh osjeća nečim lošim, pogrešnim, promašenim. Bilo da ga pisci shvaćaju kao društveni prekršaj, bilo kao sastavni dio

ljudske sudbine, bilo da o njem u filozofski razglabaju, ili ga pak rišu literarnim bojam a kroz prizmu u religioznih poimanja — oni redovito s njim povezuju i osjećaj krivnje, dotično promašaja, manje vrijednosti, grižnje savjesti ili kakvih drugih bilo društveno-etičkih, bilo samo psiholoških i životnih nemira, ili pak religiozne svijesti koja transcendiraju samo ljudske obveze i sankcije (Šimundža, 1974: 627)

Nadalje, što se preljuba kao jednog od grijeha prema bračnom savezu tiče, u djelima licemjerno društvo javno osuđuje preljubnice, čime sami krše biblijsko pismo, pozivajući se na pošten život koji oni sami ne žive. No, upravo u kršćanstvu i vjeri svi traže svoj spas, počevši od Emme Bovary, Karenjina koji ne želi dati Ani rastavu jer želi živjeti po kršćanskim pravilima, ali i Pavla i Ivica koji žele svoje ljubavne odnose zaključiti pred Bogom, ispuniti svoje srce ljubavlju. Kako kaže Biblija, čovjek je stvoren na sliku Božju i temeljni je poziv - ljubav koja prašta i koja spaja.

Hvalospjev ljubavi

1 Kad bih sve ljudske i anđeoske jezike govorio, a ljubavi ne bih imao, bio bih poput mjedi što ječi ili cimbala što zveči.

2 Kad bih imao dar prorokovanja, kad bih razumio sva otajstva i imao sve znanje te takvu vjeru da bih i gore premještao, a ljubavi ne bih imao, bio bih - ništa.

3 Kad bih siromasima razdao sav svoj imetak, kad bih i tijelo svoje predao da se sažeže, a ljubavi ne bih imao - ništa mi koristilo ne bi.

4 Ljubav je strpljiva, ljubav je dobrotiva; ona ne zavidi, ne hvasta se, ne oholi se.

5 Nije nepristojna, ne traži svoje pravo, nije razdražljiva, ne pamti zlo;

6 Ne raduje se nepravdi, nego istini.

7 Sve izdržava, nikad ne gubi vjeru, uvijek se nada, sve podnosi.

8 Ljubav nikad neće uminuti. Prorokovanje? Iščeznut će. Jezici? Zamuknut će. Znanje? Nestat će.

9 Jer nepotpuno je naše znanje, nepotpuno naše prorokovanje.

10 A kada dođe ono što je savršeno, uminut će ovo što je nepotpuno.

11 Kad sam bio dijete, govorio sam kao dijete, razmišljao sam kao dijete, rasuđivao sam kao dijete. Kad sam postao zrelim čovjekom, odbacio sam što je djetinje.

12 Sad vidimo u zrcalu, nejasno, a tada ćemo gledati licem u lice. Sada spoznajem nepotpuno, a tada ću spoznati savršeno, kao što sam i sam spoznan.

13 A sada ostaje troje: vjera, nada i ljubav, ali najveća je među njima ljubav. (Biblija, Prva poslanica Korinćanima, 1991: 1083).

10. Zaključak

Svaka osoba ima vlastitu predodžbu ljubavi, bilo da je na nas utjecala kultura, okolina, iskustva ili, ono često, književnost i film. Zbog toga se sukobljavaju naše predodžbe o romantičnoj ljubavi i stvarnosti, čime se bavi književnost 19. stoljeća, najviše na primjeru romana *Gospođa Bovary*, koji predstavlja utjecaj književnosti na predodžbu ljubavi unutar same književnosti. Zbog nerealnog pogleda na svijet i romantičnih priča koje gledamo ili čitamo, svatko ponaosob čeka svog junaka ili junakinju, iako je stvarnost teška i surova, a sama ljubav ponekad nije dovoljna i važno je postaviti si zdrave temelje i razgovarati. Primjerice, Emma je izvršila samoubojstvo, Charles je nedugo nakon toga umro od tjeskobe izazvane nemilim događajima. Dakle, likovi u djelima koja smo analizirali zaljubljuju se u ljubav i svoju predodžbu ljubavi, a ne u osobu.

Realizam je opreka romantizmu i jasno staje na kraj bajkovitoj rečenici *I živjeli su sretno do kraja života* jer svatko tko mlad i neiskus, nedovoljno emocionalno jak, udiše sadržaj koji mu serviraju tipični romantičarski ljubavni romani, a kasnije biva razočaran što može ostaviti trajne posljedice. Dok romantizam predstavlja ljubav kao nešto uzvišeno i vanzemaljsko, realizam je prikazuje u stvarnim pojavnim oblicima, ne kao nešto što je bez mana i savršeno. Stoga Ana Karenjina i gospođa Bovary vjerno prikazuju što se može dogoditi kada osoba ne sudjeluje u stvarnosti već zamišlja i čak i izmišlja vlastitu. Upravo te "antijunakinje" to ne moraju nužno biti. Primjerice, Ana Karenjina samostalno je i hrabro odlučila otići od svog supruga, bogatstva, sigurnosti i vlastitog djeteta radi života s drugim čovjekom u kojeg se zaljubila, a za to je, koliko god je društvo osuđivalo, potrebna velika hrabrost i iskrenost. Ana Karenjina je, kao žena i majka, okrenula leđa društvenim konvencijama, što je za ženu tada bilo sramotno, a za njezin položaj "pogubno".

Djela *U registraturi* i *Zlatarovo zlato* pokazuju da je ljubav lako izgubiti kao što je naizgled lako pronalazimo, te da potrebno preživjeti puno zla i ne pasti pred prvim problemom, što se kosi s idealiziranim bajkama o kojima smo čitali. Književnost 19. stoljeća je vrlo poučna, što za učenike, što za odrasle ljude, stoga bi svatko ova djela morao pročitati jer zahvaljujući realnim, surovim i ponekad jezivim opisima, upravo takva djela daju realnu predodžbu o svijetu i životu, ne samo o ljubavi, što potvrđuje snažan utjecaj književnosti 19. stoljeća na svijest čovjeka; realistički događaji i romantičarske intrige i tajne.

Nadalje, žene, i udane i neudane, nailaze na osudu sredine zbog neravnopravnog položaja i nametnutih rodnih uloga; sredina koja sudi grijeh ženi zato što je žena, a ne zna ga oprostiti. Crkva i kršćanstvo, prisutni u svakom od ovih djela, uče nas kako muškarac i žena moraju cijeliti jedno drugo i kako nitko nije bezgrešan da bi na ikoga bacio kamen, kao što je okolina sudila Ani, kao što su napali Doru Krupićevu zbog zabranjene ljubavi. Ljubav, pokazuje nam književnost 19. stoljeća i psihoanaliza, nije osjećaj zanosa i ushićenja već odanost, poštovanje i prihvaćenje osobe i svega što s njom dolazi.

11. Popis korištenih izvora

1. *Biblija - Stari i Novi Zavjet* (1991.), Zagreb: Kršćanska sadašnjost
2. Brajović, T. (2018): “Godine učenja i sloma Ivica Kičmanovića: *U registraturi Ante Kovačića i žanr Bildungsromana*”, *Umjetnost riječi: Časopis za znanost o književnosti*, sv. 61 (1-2): 27-65.
3. Dobričević, T. (1999) “Predgovor”, u: Kovačić, A. *U registraturi*, Zagreb: ABC naklada, 5-13.
4. Flaubert, G. (2012) *Gospođa Bovary*, Zagreb: Školska knjiga
5. Fromm, E. (1986) *Umijeće ljubavi*, Zagreb: "Naprijed"
6. Glass, S., & Wright, T. (1988) “Clinical implications of research on extramarital involvement. In R. Brown & J. Field (Eds.)”, *Treatment of sexual problems in individual and couplestherapy* (pp. 301–346). New York: PMA
7. Katekizam Katoličke Crkve (1994), Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija
8. Kovačić, A. (1999) *U registraturi*, Zagreb: ABC naklada
9. Krizmanić, M. (2011) *U ljubavi i bez nje: Postojanost i prolaznost naših privrženosti*, Zagreb: Profil
10. Maštrović, T. (2010): “Čudaci neukrotiva duha. Tipološka određenja književnih likova Kovačićevih pripovijesti”, *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. 5 (5): 385-393.
11. Medarić, M. (1996) “L. N. Tolstoj, začetnik modernih strujanja u psihološkoj prozi”, u: Nikolajevič Tolstoj, L. *Ana Karenjina - knjiga druga*, Zagreb: Školska knjiga, 451-463.
12. Nikolajevič Tolstoj, L. (1996) *Ana Karenjina - knjiga prva, Ana Karenjina - knjiga druga*, Zagreb: Školska knjiga
13. Pederin, I. (2003) “Spolnost, brak, emancipacija žene i homoseksualnost u povijesti, književnosti i filozofiji”, *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, sv. 38 (1): 109-141.
14. Prosperov Novak, S. (2004) *Povijest hrvatske književnosti: Između Pešte, Beča i Beograda*, svezak II., Slobodna Dalmacija

15. Razgovor o pojmu grijeha u kršćanstvu i filozofiji s dr. sc. Antom Mikićem, teologom.
16. Razgovor o pojmu grijeha u kršćanstvu i filozofiji s dipl. teologom Goranom Friedrichom.
17. Razgovor o predodžbama o romantičnoj ljubavi s dr. sc. Jelenom Maričić, psihologinjom.
18. Razgovor o predodžbama o romantičnoj ljubavi s dr. sc. Marinom Štambuk, psihologinjom.
19. Solar, M. (2003) *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb: Golden marketing
20. Stojević, M. (2002) "Predgovor", u: Šenoa, A. *U registraturi*, Varaždin: Katarina Zrinski, 5-8.
21. Sternberg, R. (1986) "A Triangular Theory of Love", *SAD: Yale University*, vol. 39, no. 2, psychological review
22. Šafranek, I. (2012) "Pogovor", u: Flaubert, G. *Gospođa Bovary*, Zagreb: Školska knjiga, 424 - 447
23. Šenoa, A. (2002) *Zlatarovo zlato*, Varaždin: Katarina Zrinski
24. Šimundža, D. (1974) "Pitanje krivnje i grijeha u suvremenoj književnosti", *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, sv. 9 (3): 263-277.
25. Zolić Neralić, S. (1999) "Metodička obrada", u: Kovačić, A. *U registraturi*, Zagreb: ABC naklada, 443-457.
26. Zovko, G. (2016) "Klara Grubarova iz Šenoina romana *Zlatarovo zlato* (1871.)", *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, sv. 11 (16): 67-86.